

"ישראל לא תסבול כל פגיעה בדיגי הכנרת, בסירות המשטרה הישראליות בכנרת, שהיא כולה שטח ריבוני של ישראל. ישראל לא תסבול כל פגיעה ביישובים ובאזרחים בשטח ישראל, ותתגונן בכל האמצעים שבידה, אם מישהו משכניה יפר הסכמי שביתת הנשק ויסכן שלומם וחיייהם של תושבים ישראלים, או יתקש בשלמותה הטריטוריאלית של ישראל. וכל עוד יש סכנת תוקפנות מצד שכנינו – על ישראל לסמוך על צה"ל"

(דוד בן-גוריון)¹

מבצע "סנונית" - הפשיטה על נוקייב

רקע

דגי האמנון (מושט) שהתרכזו להם בנחת בתחילת 1962 להטיל את ביציהם בנקודות ההתחברות של הנחלים היורדים מהגולן לכנרת, כדרכם במרוצת הדורות, כלל לא היו מודעים לכך שבהתקרבותם אל חופה המזרחי של הכנרת, הם גוררים אחריהם את ישראל וסוריה להתנגשות נוספת סביב שאלת הריבונות על הכנרת וניצול הדגה שבה.

בהסכם שביתת הנשק נקבע כי קו הגבול בין ישראל לסוריה יעבור במקביל לשפת האגם ובמרחק 10 מ' ממזרח לו. בוועדת שביתת הנשק הסכימו הסורים כי אין להם זכויות לדיג, ואף הבטיחו לאכוף את איסור הדיג בכנרת כדי למנוע תקריות. במקביל הסכימה ישראל להתיר לתושבי האזור הסורים לשאוב מים ממי הכנרת, ובכך אפשרה כניסת סורים לתחום "עשרת המטרים" שבריבונותם על החוף המזרחי של האגם.²

אולם בפועל הסורים לא אפשרו לדייגים הישראלים לרדת אל תחום "עשרת המטרים" בחוף המזרחי של הכנרת, ובמקביל העלימו עין מכך שתושבי הכפרים הסוריים שלאורך חוף הכנרת ממשיכים לדוג. בניסיונם להשתלט על מרבצי הדגה העשירים במזרח האגם, שהכילו כ-30% מכלל דגת הכנרת, אף הטרידו הדייגים הסורים את הדייגים הישראליים. החיכוכים גברו בחודשים שבהם הייתה הדגה רבה במיוחד. כדי להבטיח את שלום הדייגים הישראלים, שהמשיכו לדוג בכנרת למרות האיום הסורי, הונהגו סיורים קבועים של ספינות משמר (נמ"כ)³. האו"ם, ומנגנון המשקיפים שפעל מטעמו, הגביל את הפעילות הימית לפטרול משטרי בלבד, המצויד במקלע 0.5.

במרוצת הזמן הסורים ניסו לקבוע מצב בו ספינות המשמר, שהופעלו ע"י חיל-הים, לא יתקרבו יותר מ-250 מ' מהחוף המזרחי. האו"ם, על-אף התנגדותה של ישראל, הסכים על תחום זה, וראה כל התקרבות נוספת לחוף כחדירה ישראלית בלתי מוצדקת.

בראשית ינואר 1962 נע שדה הדגה שבכנרת אל מול חופי כורסי. חדירות הדייגים הסורים לכנרת גברו, והם גם חיבלו ברשתות של הדייגים הישראלים. במהלך החודש פתחו הסורים באש מספר פעמים לעבר ספינות משמר ישראליות בנצלם את נחיתות חימושן, את עליונותם הטופוגרפית

ואת מוצביהם הקדמיים החפורים והמבוצרים, שהיו מצוידים באמל"ח שטוח מסלול קטלני – תול"רים ותותחי נ"ט.

מאמצע חודש פברואר 62' פעלו ספינות המשמר נגד הדיג הסורי ע"י גירוש הדייגים והוצאת הרשתות. פעילות זו פגעה בעקיפין גם ב"משמר הלאומי" הסורי (מה"ל) שהחזיק בשגרה את המוצבים הקדמיים במערך ההגנה הסורי, והתבסס על חיילים סורים משוחררים תושבי כפרי האזור.

ב-25 בפברואר נפתחה אש לעבר ספינת משמר בעת שהוציאה רשתות דיג סוריות ליד כורסי. הספינה השיבה אש ונחלצה ללא נפגעים. למחרת חזרה ספינת המשמר להוציא רשתות, והסורים תגברו את כורסי בחיילי חי"ר סדירים ובתול"ר.

צוות התול"ר הסורי לא נאלץ לשבת הרבה זמן בשקט. בבוקר ה-8 במרץ הוא פתח באש על ספינת משמר שהייתה במרחק של כ-150-200 מטר מהחוף. לירי הצטרפו מקלעים ממוצב נוקיב, שמדרום לכורסי. מפקד הספינה ואיש צוות נוסף נפצעו כתוצאה מהפגיעה בספינה הקטנה. כחצי שעה לאחר מכן נפתחה אש על דייגים טבריינים שמתחו רשתות כק"מ מהחוף, והם נאלצו לנטוש את הרשתות ולהיחלץ לאחר. תלונה חריפה הוגשה לאו"ם באמצעות ועדת שביתת הנשק. חקירת האו"ם אימתה את תלונת ישראל.⁴

הפגיעה בספינת המשמר הציתה מערכת הכנות בצד הישראלי שהובילו למבצע "סנונית". בדיעבד, מתחקיר של שבוי שנפל לידי ישראל במבצע "סנונית", הסתבר כי מדובר היה ביוזמה מקומית של צוות התול"ר הסורי במוצב כורסי, שבעקבותיה הוא אף הועמד למשפט צבאי.

גם בצד הסורי הועלתה הכוונות, ככל הנראה לנוכח הערכה שלהם כי צפויה פעולת תגמול ישראלית. הקו הקדמי תוגבר בחיילי חי"ר סדירים נוספים ואף בשריון. תושבי הכפרים החלו מפנים את האזור בלילות, והסורים היו מאירים את הלילה בזרקורים. עדות נוספת לכך התקבלה ב-13 בחודש מדיווח של אלי כהן, שהתריע על הכרזת כוננות בצבא הסורי, המזרים תגבורות צבאיות לדרום הרמה, וכי בכוונת הסורים ל'חמם' את הגבול.⁵

ישראל הבהירה לסורים באמצעות האו"ם, בדרכים שונות, כי היא רואה בחומרה את התקרית ב-8 במרץ. מטה האו"ם בירושלים אף נתבקש להעביר לסורים אזהרה מפורשת, כי אם לא יחדלו להתנכל לדייגים בכנרת, תאלץ ישראל לנקוט פעולה. "ממשלת ישראל", כך נכתב בלשון ההודעה, "מסתכלת על התקרית של היום בחומרה רבה כפי שלא הייתה מזה זמן רב. אנחנו חושבים שיהיה רצוי מאוד שהסורים ידעו שהם משחקים באש".⁶

הרמטכ"ל, צבי צור, הציג יומיים אחר-כך לבן-גוריון את עיקרי תוכנית "סנונית 1", שגובשה בפקוד צפון ובקומנדו הימי (שייטת 13) – התקפה משולבת מהים והיבשה על מוצבי כורסי ונוקייב. בן-גוריון החליט לדחות את הפעולה ולהמתין לישיבת הממשלה הרגילה הבאה שאמורה הייתה להתקיים למחרת ב-11 במרץ.

בסיכום ישיבת הממשלה הוחלט שלא להגיב צבאית לפי שעה, אולם הואצלה הסמכות לראש הממשלה ושרהב"ט, דוד בן-גוריון, להחליט על אופי התגובה אם תתחדש התגובה הסורית.

לא עבר שבוע בטרם נדרש בן-גוריון להגיע להחלטה – ב-15 בחודש חידשו הסורים את פעילותם. אש ממקלעים, מרגמות ותול"ר נפתחה על סיור חיל-הים שכלל שתי ספינות משמר שנע כ-200 מ' מהחוף באזור שפך הירדן לכנרת (מסעודה ומוצב "השפך"). לכוח לא היו נפגעים, הוא השיב באש ונחלץ לאחר.

בו ביום פנתה שרת החוף, גולדה מאיר, למזכיר האו"ם או-טאנט והודיע לו על המצב המחמיר והולך וביקשה אותו להזהיר את הסורים.

לדעת המטכ"ל ופיקוד צפון מדובר היה במארב יזום. מפצ"ן עלתה קריאה לפעולה:

"...מתבקשת תגובה יזומה מצדנו, נראה לנו שרק היא תשפר את המצב במזרח הכנרת. אם יוחלט לא להגיב ייווצר מצב שבו הפסדנו את עמדתנו בגזרה הן בעיני דייגנו והן בעיני הסורים. המינימום המתבקש הוא חיפוי אווירי לפטרולי הנמ"כים [ספינות המשמר], עם סמכות הפעלת המטוסים לתקיפות מטרות קרקע בידי הפיקוד. כל סידור אחר נראה כיום בעינינו ובעיני מפקדת חה"י כסיכון אנשינו סיכון לא סביר".⁷

למחרת, יום שישי ה-16 לחודש, הותקפו שוב שתי ספינות משמר באש עזה של מקלעים, מרגמות ותול"ר ממוצב עקב. שוב השיבו הספינות באש ונחלצו לאחר ללא נפגעים.

לדעת המטכ"ל ופיקוד צפון שוב היה זה מארב יזום. גם אם התקרית ב-8 במרץ הייתה פרי יוזמה מקומית, כפי שטען אותו שבוי סורי ממבצע "סנונית", הרי ההתפתחויות שאירעו בעקבותיה, תגבור הקו והתקריות ב-15-16 לחודש בוצעו ע"פ הנחיית הדרגים הגבוהים יותר.⁸ תקרית נוספת הצטרפה לרשימה כאשר אש נורתה על ג'יפ מג"ב שהיה בסיור סמוך לכפר הנשיא בבוקר אותו יום.

באחת-עשרה בבוקר, כשעה לאחר התקרית, אישר בן-גוריון להוציא אל הפועל את תוכנית "סנונית 1" וקבע את מועדה ללילה של אותו יום (ליל שישי-שבת, ה-17-16 במרץ 1962). בשיח שבין בן-גוריון לרמטכ"ל, הבהיר האחרון כי לאור הנחיות הארטילרית והטופוגרפית של צה"ל הרי "שאם יתחילו [הסורים] להפגז ברצינות – התשובה היחידה היא הפגזה בעזרת מטוסים, אחרת אין לנו טווח". בן-גוריון אישר להפעיל את המטוסים "אך ורק אם יופגזו יישובים שלנו ולא תהיה לנו כל אפשרות לתשובה אחרת".⁹ חיל האוויר הוכנס לכוננות.

מה היו הסיבות שהובילו את הסורים ל'חמס' את הגזרה?

סיבה אחת הייתה כמובן סביב נושא מפעל המים הישראלי שהטריד את העולם הערבי. כך גם נקבע בוועידת הרמטכ"לים של צבאות ערב באפריל 1961 כי יש להתנגד בכוח לתוכנית המים של ישראל, גם אם הדבר כרוך בסכנת מלחמה.¹⁰ בינואר 1962 הגדיר ראש אמ"ן דאז, האלוף חיים הרצוג, את בעיית המים כ"בעיה הנראית ביותר כהרת אפשרות הסתבכות" שעלולה להחרף בהרבה לקראת פתיחתו של המוביל הארצי הצפויה בשנת 1964, ועלולה לעלות לראש סדר היום של מדינות ערב ולאחד אותן שוב כנגד ישראל, וזאת בשל "הפסיכוזה שיצרו הערבים עצמם

סביב נושא המים", שניכרה במיוחד בסוריה.¹¹ העברת נקודת השאיבה מהירדן (באזור גשר בנות-יעקב) אל הכנרת, הסיטה את תשומת הלב הסורית לכנרת.¹² סיבה נוספת היא מצבם הפנימי המאוד לא יציב של צמרת השלטון והצבא הסורי באותה תקופה. האיחוד המצרי-סורי מפברואר 1958 (אליו הצטרפה תימן במרץ אותה שנה) איבד עד מהרה את אהדת הצבא והציבור בסוריה,¹³ ובספטמבר 1961 ערכה כת קצינים סוריים הפיכה, שבעקבותיה פרשה סוריה מן האיחוד והחזירה לעצמה את מלוא עצמאותה. מצרים סירבה להכיר בפרישתה של סוריה בטענה שהאיחוד עודנו קיים, והמשיכה לקרוא לעצמה קע"ם.¹⁴ בנובמבר 1961 הוכרזה חוקה זמנית חדשה ובדצמבר נערכו בחירות לאסיפה מכוננת חדשה. זו בחרה בנאזם אל-קודסי, מנהיג "מפלגת העם", לנשיא הרפובליקה. המשטר החדש, שחזר למתכונת קודמת של פוליטיקה סורית ולא הביא ליציבות, נטה לימין וביטל רבות מן הרפורמות של ממשלת קע"ם. מדיניות זו עוררה תסיסה חדשה בקרב קציני הצבא. ב-28 במרץ 1962, שבועיים לאחר פשיטת "סנונית", קציני הצבא שוב חוללו הפיכה והנשיא אל-קודסי וממשלו האזרחי פוטרו.¹⁵

הצבא עצמו לא היה גוף אחיד – קציני הצבא היו מפולגים ביניהם לסיעות ועדות מתחרות (אנטי-מצריות נגד פרו-מצריות, בעת' נגד הימין, דרוזים נגד עלווים וכו').¹⁶ במצב כאוטי זה, נקיטת קו תקיף ומיליטנטי נגד ישראל עשויה לשמש גם את מטרותיהן של קבוצות קצינים וקבוצות בממשל במאבקן הפנימי על השלטון במדינה¹⁷ והסחת דעת הציבור מהקשיים הכלכליים בהם היה נתון המשק¹⁸ ו"איחוד השורות" בסוריה כנגד איום מבחוץ.

סיבה נוספת קשורה למגעים שנערכו באותה תקופה בין הסורים לעיראקים, לכריתת ברית צבאית. זו הייתה תחילת תקופת התקרבות בין השלטונות בשתי המדינות, שנהנו מתמיכה סובייטית. לשתייהן היה יריב משותף, מלבד ישראל, שהטריד אותן אף-יותר – נאצר. נשיא מצרים, שהתנגד לפרישתה של סוריה מקע"ם, היה גם זה שתמך שנתיים קודם לכן בהתקוממות עיראקית פרו-קע"מית במוסול, יצא בגלוי נגד שלטונו של הגנרל עבד אל-כרים קאסם וקרא להפלתו. ב-16 במרץ, ביום בו הותקפו ספינות המשמר בפעם השלישית, נפגשו שליטי סוריה ועיראק לבירור התנאים לכריתת הברית, ולמחרת היום פורסמה הודעה משותפת לשני הצדדים, שממנה עלה כי שתי המדינות החליטו להציע לחתום על ברית צבאית, להקים פיקוד משותף וליצור ועדות לתיאום שידונו בדרכים לגיבוש צבא ערבי אחיד. בנוסף קראו סוריה ועיראק למדינות ערביות נוספות לחבור אליהם, ללא קשר לליגה הערבית. התחזקות ביטחונה העצמי של סוריה בכוחה יכול היה להיות גורם לניסיונה לערער על זכות הדיג הבלעדית של ישראל בכנרת.¹⁹

תהיה אשר תהיה הסיבה הסורית ל'חימום' הגזרה, החל מיום שישי ה-16 במרץ בשעה אחת-עשרה בבוקר, בהנחיית בן-גוריון, החל שעון החול בצד הישראלי לתקתק לקראת השעה אחת-עשרה בלילה – שעת ה"ש" היעודה לפשיטה הצבאית על נוקייב וכורסי.

נוקייב וכורסי - השטח, היערכות האויב והערכות המודיעין הישראלי

מעריך ההגנה הסורי בגבול עם ישראל התבסס על תוכנית שהכינה משלחת גרמנית בשנת 1954.²⁰ ההנחה הייתה כי מוצבי הגבול, יחד עם כפרים צבאיים המאוכלסים ע"י אנשי מה"ל הינם חלק ממערך השלייה קדמי, שנועד להקנות זמן למערך ההגנה העיקרי בעליות לרמה"ג להיערך אל מול התוקף הישראלי. המערך הקדמי התבסס על מוצבים מחלקתיים מתוגברים בנשק תלול מסלול ונ"ט.

מוצב נוקייב ("מוצב הגבול" 4166), שהיה חלק ממערך הקדמי, נמצא על שלוחת "אצבע" בולטת השולטת על סביבתה בקרבת החוף המזרחי של הכנרת 2 ק"מ מצפון לעין גב על קו הגבול הבינ"ל מצדו הסורי. מטרתו הייתה לעכב נחיתה מהים וגישה יבשתית מעין גב. המוצב נבנה על הריסות מוצב קודם שנהרס במבצע "עלי זית" (1955). המוצב ההיקפי היה בנוי כלפי דרום ומערב, בקיבולת דו-מחלקתית, עם תעלות חפורות, הכולל מצדיות בטון, כוכים ועמדות לנשק מסייע. סביב המוצב לא היה מיקוש, אך בינו לבין החוף הונח מכשול של תעלת נ"ט כפולה ושד"מ שמנע גישה למוצב מהחוף ותיעל את התוקף לשטח ההשמדה של המוצב. שדה מוקשים נוסף הונח בתוך שדה חרוש זרוע פול, שדרכו עברה דרך העפר שחברה את אזור עין גב לנוקייב. שד"מ לא מסומן זה נסתר מעיניו של מודיעין פיקוד צפון, והוא אכן גרם צרות רבות לכוחות גולני שעתידיים היו לגלותו בליל הפשיטה.

טעות נוספת של מודיעין פיקוד צפון, ולא פחות משמעותית, הייתה בהערכת כמות החיילים במוצב ואיכותם. בפצ"ן היה ידוע כי המוצב מוחזק ע"י סד"כ מחלקתי מוקטן (2 כיתות) של המשמר הלאומי (מה"ל). אולם בפועל, בליל המבצע אויש המוצב באופן מלא ע"י פלוגת חי"ר סורית סדירה מתוגברות בנ"ט ומקלעים כבדים.

מה הסיבות לפער? הסבר אחד מספק לנו מפקד הגזרה הסורי, שאמר לעיתונות אחרי המבצע, כי "הובחן בתנועות ישראליות חשובות בבוקר יום ו' ה-16/3". כמו כן נראה כי הסורים התייחסו ברצינות לאזהרות המדיניות של ישראל שהגיעו אליהם בצינורות האו"ם וסוקרו בהבלטה בעיתונות הישראלית. ולכן, ביום שישי הוכרזה בצבא הסורי כוננות, וחיילי גדוד החי"ר הסדיר 3 מחטיבה 2 שהיו באימון באזור ג'וחדר, הפסיקו את פעילותם וירדו לתגבר את מוצבי הגבול, כולל נוקייב, שבו היו בסופו של דבר בליל המבצע כ-60-70 חיילים. יחד איתם ירד צוות תול"ר B-10 שהגיע שעות אחדות בלבד לפני ההתקפה של גולני. נוסף על כך מיקם המ"פ הסורי עוד כ-15-20 חיילים בארבעה מארבים אל מול נתיבי התנועה הצפויים של צה"ל.²¹

כל ההתפתחות הזו נעלמה מעיניו של המודיעין הישראלי.

הכפר נוקייב דרום שכן 300 מ' מדרום למוצב, בתוך האזור המפורז. הסורים ניצלו את יתרון הטופוגרפי, וכשם שהשתלטו על מעיינות אל-חמה, כך אכלסו את הכפר. משנת 1957 ועד מרץ 1962 הגישה ישראל כ-400 תלונות לנציגות האו"ם בוועדת שביתת הנשק הישראלית-סורית על

כניסת הסורים לתוך השטח המפורז.²² בכפר היו עשרות אחדות של בתים בנויים אבן ומפוזרים בדלילות על המדרון היורד לכנרת. בשל המתיחות נצפו תושבי הכפר עוזבים את בתיהם עם ערב וחוזרים לכפר בבוקר המחרת. ההנחה של המתכננים הישראליים הייתה כי הכפר ריק מתושביו, למעט כיתת מה"ל שאכלסה את אחד המבנים בחלקו הצפוני של הכפר. כ-200 מ' מדרום מזרח לכפר הייתה עמדת תצפית סורית ידועה.

מוצב כורסי היה מוצב מחלקתי מוגבר שנמצא על קו החוף 2 ק"מ מצפון לנוקייב, והיה הראשון במערכת מדורגת של מוצבים החוסמים את העלייה לרמה"ג ע"ב ציר כורסי-סקופיה (גבעת יואב של ימינו). המוצב שלט על הכפר הצבאי כורסי החדשה ובסמוך אליו היו עוד שני מוצבים כיתתיים. גם מוצבי אזור זה תוגברו בחיילי חי"ר ונ"ט סדירים של גדוד 3 הסורי.

כל מרחב הפעולה היה בתחום הקשת הארטילרית של 24 קנים ארטילריים בשש סוללות, ובנוסף לגדוד החי"ר הייתה סוללת מרגמות 82 מ"מ אורגנית. מרבית שטח הפעולה, לרבות שטחי ההיערכות והיעדים, נמצא בשטח נחות ונשלט בתצפית ואש ע"י הסורים. רכב ממונע יכול היה לנוע בציר אחד בלבד הנשלט לכול אורכו, וגם תנועת חי"ר הייתה נתונה לקשיים בשל תלילותו של המדרון היורד כ-550 מטר מסקופיה שעל הרמה ועד הכפר נוקייב בזווית של 40 מעלות. המורדות המצוקיים והתלולים נעדרו צמחיה ומסתור לכוחות רגליים, למעט באפיקי הוואדיות שבם התנועה הייתה קשה בשל ריבוי בולדרים. בשטח זה היו אמורים לנוע בלילה חיילי צה"ל שנבחרו למשימה – לוחמי גולני.

חטיבת גולני בשנתיים שבין "חרגול" ל"סנונית"

"ההחלטה המשמעותית ביותר הייתה ללכת על חטיבת גולני ולא על הצנחנים", אמר בראיון ל"במחנה" 25 שנה אחרי הקרב הרמטכ"ל דאז, צבי צור, "ללכת על הצנחנים משמעותו ללכת על בטוח, על דרך המלך. עד אז גולני השתרכה מאחור. ידעתי שיום אחד צריך לשים לזה סוף, ולתת לגולני הזדמנות להשתוות לצנחנים".²³

החלטה זו של הרמטכ"ל לא הייתה החלטה של רגע. שנה קודם לכן, צור זימן אליו את מוטה גור מהצנחנים, שציפה לקבל את חטיבה 35. היה זה שלב טבעי בדרכו לצמרת.²⁴ להפתעתו של מוטה, צור 'קרא לו לדגל' הפקיד בידיו את חטיבת גולני, וזאת על-מנת לקדם את החטיבה ולהמשיך את הדרך של אלעד פלד.²⁵ בצעד זה הייתה אמירה על רצונו של הרמטכ"ל לשתף כוח חטיבתי נוסף בסד"כ הקרבי האיכותי, ולהפוך את חטיבת גולני לשוות ערך לצנחנים.

גור השקיע רבות באימוני חייליו לקראת שעת כושר. מתוך דו"ח כשירות שכתב שבועות מספר לפני הפשיטה על נוקייב עולה כי הוא העריך את כשירות חייליו לבצע פשיטות רגליות כטובה, וזאת לאור הדגש שנתן באימונים לחדירה לעומק האויב - "לתשומת לב מיוחדת זכה נושא ההסתננות לעומק קווי האויב, כשכל הנשק והתחמושת הגדודיים נישאים על הגב. הוכח כי גדוד

מסוגל לבצע מהלך של 20 ק"מ בקרקע קשה ולבצע התקפה עוד באותו לילה... הושם דגש על סיוע באש צמודה אל המסתערים, הן באש מרגמות והן באש מק"ב ומקל"פ".²⁶

ערב המבצע הייתה חטיבת גולני מפוזרת בפעילות ביטחון שוטף אינטנסיבית בכל הארץ, לרבות אחזקת הקו המפורז הדרומי, שבו נערך המבצע. לחטיבה היו שלושה גדודי רובאים (12, 13 ו-51), ביה"ס למ"כים (גדוד 17), גדוד מרגמות 120 מ"מ (334)²⁷ ופלוגת סיור.

התחממות הגבול בצפון עוררה ציפייה בחטיבה כי הם אלו שייקראו לפעולה. ניסח זאת היטב בני ענבר, מג"ד 17, בשפתו הציורית:

"הפעם היה ברור לנו שאם תהיה פעולה יבחרו בנו. הזעם שנצבר בנו כלפי הסורים הביא אותנו לרגשות תסכול לא מעטים. נמאס לנו להיקרא 'אריות הגולן' ו'הנמר המעופף', כשאנחנו חיים כמו חתולים בג'וערה כאשר הסורים מפגיזים אותנו".²⁸

ואכן, החליט הרמטכ"ל, כי חטיבת גולני, לאחר שכבר הוכיחה את יכולתה המבצעית במבצע "חרגול", תהיה זו שתבצע את הפעולה, ובכך תקבל הזדמנות נוספת להוכיח כי יכולתה כחטיבת חי"ר מעולה אינה נופלת מזו של הצנחנים. הדבר היה אמור לתת "זריקת מוטיבציה" ללוחמי החטיבה, שחשו מתוסכלים לנוכח הפער בין יכולתם ומוכנותם התיאורטית לבין ההילה של הצנחנים.

התכנון וההכנות למבצע

לאחר תקיפת ספינת המשמר ע"י התול"ר הסורי ב-8 במרץ החל באג"מ/מבצעים נוהל קרב לפעולת גמול. הכוונה הייתה לפעול נגד מוצבים סוריים, לפגוע באנשי צבא ובנוסף "לחבל בסירות דיג סוריות באזור זה", כשהכוונה בהתחלה הייתה לכל אזור הגדה המזרחית של הכנרת מנוקייב ועד הירדן, ואח"כ הצטמצמה התוכנית רק לאזור כורסי.²⁹

היעדים – מוצבי נוקייב וכורסי נבחרו כיעד עיקרי משום שמהם נורתה בפועל אש לעבר ספינות המשמר, וכוונת המבצע הייתה להעניש ולהרתיע. סירות הדיג, שהיו יעד משני,³⁰ נבחרו על-מנת לאותת לסורים שישראל לא תשלים עם דיג סורי הנערך בניגוד להסכמי שביתת הנשק, וזאת בעת שהסורים מפריעים ללא הרף לדייגים הישראלים במלאכתם.

השיטה – בשל מגבלות מדיניות וסיכונים לאוכלוסייה האזרחית נבחרה פשיטה של כוחות רגליים במקביל מהיבשה ומהים, ללא הפעלת ח"א, שריון ותותחנים (אלא לצרכי חילוץ בלבד). ההגבלות המדיניות, יחד עם הרצון להיעזר בגורם ההפתעה, גרמו לקבלת החלטה להסתער על היעדים המבוצרים ללא כל ריכוך ארטילרי מקדים. כך הציג הרמטכ"ל את הדילמה של מגבלת הפעלת הכוח:

"אנו ערוכים במערכת יישובים צפופה על קו הגבול. כל אחד יכול להיות מופגז. ופצצה אחת על בית ילדים לא שווה את כל הפעולה. יש לעשות כל מאמץ לא

להפעיל ארטילריה אלא אם יהיה הכרח. וכולם מכירים את הטכניקה – אנחנו מפציצים אותם בשעה 08:00, וב-08:15 עין-גב תהיה מופצצת והכוחות לא היו מסוגלים לזוז. אני לא בטוח אם זה יהיה צעד נכון".³¹

גורם ההפתעה נתפס כהכרח בשל הצורך לנוע בדרך הים והיבשה בשטחים נחותים הנשלטים באש ותצפית ע"י הסורים, ולכן השפיע במידה רבה על עיצוב התכנית הסופית. העיתוי נקבע ללילה, וכן נקבע כי כוחות חטיבה 1 ינועו ליעדיהם ברגל והקומנדו יתקרב לחוף בשחייה. שני הכוחות היו מותנים מאוד בתזמון הדדי, ובמיוחד נכון הדבר לגבי לוחמי הקומנדו בשלב הפגיע של השחייה.

השאיפה של המתכננים להשיג הפתעה הייתה תקוות שווא, מכיוון שהיכולת להפתיע נשחקה כמעט לחלוטין לנוכח הגברת הכוננות ביחידות הצבא הסורי למן ה-8 במרץ, תגבור מוצבי הקו ואיתור ההכנות בצד הישראלי. הדבר נבע מכשל מודיעיני (אי-זיהוי תנועות התגבור הסורית), אך גם מכשל מחשבתי בהערכת חסר של האויב שמנגד ובמוכנותו, המלווה בזלזול כלפי הסורים, שהיו למעשה הצד שיזם את 'חימום' הגזרה, והכינו עצמם מבעוד מועד לתגובה חריפה של צה"ל. המתכננים לא ניסו לבצע הטעייה והונאה של מיקום התקיפה, ע"מ לנסות להגדיל את האפשרות של הכוחות להשיג הפתעה מקומית.

בתכנון הוקצו שלושה גדודי ארטילריה (402, 403, 404) בנוסף על גדוד המרגמות של גולני, וכן קיבל חיל-האוויר התראה להיות בכוננות לתקיפת סוללות חת"מ סוריות ולפינוי מוסק של פצועים.

החשש של המטכ"ל היה כי פשיטת התגמול תגרום להסלמה מהירה, ולכן הוכנה גם פקודה לגיוס כוחות בהיקף של שלוש חטיבות מילואים והוכנה תוכנית להרחבת הפעולה לעבר מזרח הכנרת עד לאזור כפר חרב (כפר חורב של ימינו).

פקודת התכנון, שזכתה לקוד "סנונית 1", הורדה למפקדי חטיבת גולני (רק המח"ט, סגנו, ק.האג"מ והקמ"ן היו שותפי סוד ע"פ הנחיית הרמטכ"ל) ולשייטת 13, בפקוד סא"ל דב שפיר, שלה הועידו בתכנון פשיטה מהים על מוצב כורסי וסירות הדיג.

עם קבלת פקודת ההתרעה מוטה גור הגיע למספר תובנות :

- א. את הכוח המובחר ביותר שלו – פלוגת הסיור – עליו להפנות לכיבוש ופיצוץ המוצב בנוקייב.
- ב. פינוי הכוח הפושט מהים איננו אפשרי, בשל כמות סירות מועטה והצורך בהם לפעולת השייטת וכן לפינוי דחוף של נפגעים, ולכן יהיה עליו גם לכבוש את הכפר נוקייב, שיושב על דרך הנסיגה היבשתית. לצורך זה הקצה את גדוד 17, המ"כים, שנחשבו לכוח לוחם איכותי יותר מהפלוגות הרובאיות בגדודים.

ג. יש להשתמש בזחל"מים לפינוי מהיר של פצועים ושל הכוח הפושט, ע"מ לצמצם את פרק הזמן בו הוא נמצא בשטח הנחות, ויש להשתמש בטנקים לחיפוי קרוב.

ד. יש לבודד את אזור הפעולה מכיוון כורסי ומגב ההר.

בזמן התכנון מפקד הסיירת, רס"ן צבי עופר,³² ומפקד ביה"ס למ"כים, רס"ן בני ענבר, "הריחו" את הפעילות במפקדת החטיבה והוכנסו גם הם בסוד העניינים, ושניהם השתתפו בסיורי מפקדים מספינות משמר של חיל הים. כבר בשלב זה כל אחד מהם קיבל את היעד המיועד לו, אך עזרי מודיעין עדיין לא היו בנמצא.

במקביל יכננו בשייטת את הפשיטה על מוצב כורסי ועל סירות הדיג. נקבע כי כ-20 לוחמים יצאו על ספינות משמר מגינזור, יעברו לסירות גומי בהמשך, ובמרחק של כ-400 מהחוף יעברו לשחייה עד היעד. ההחלטה להסתפק בפשיטה רק על המוצב הצבאי ללא הכפר עצמו, הייתה משום שהיה ברור כי כיבוש של הכפר המבוצר יצריך עוד כ-60 לוחמים ועוד סירות, ובכך יקטן גורם ההפתעה. בשייטת בנו מודל של היעד לתכנון ותרגול. נקבע כי אם בשלב כל הוא בדרך אל החוף יאבד גורם ההפתעה ותיפתח אש על הסירות, או על השחיינים במים, יש להפסיק את הביצוע ולחזור.

לאחר אישור תוכניות לפצ"ן ולחיל הים והשייטת הציג הרמטכ"ל לבן-גוריון את התוכנית ב-10 במרץ, כפי שכבר הוזכר לעיל. עם הקפאת פעולת התגמול בישיבת הממשלה ב-11 במרץ, הנחה אג"מ/מבצעים את פצ"ן וחיל-הים לבטל את הכנותיהם ל"סנונית 1", ובמקביל הורה על המשך תכנון ברמת הפיקוד בלבד של פשיטות כנגד יעדים סוריים שונים.

חמישה ימים לאחר מכן, לאחר תקיפת שתי ספינות המשמר בבוקר ה-16 במרץ, קיבל פצ"ן מאג"מ/מבצעים בשעה 12:30 אישור לביצוע מבצע "סנונית". שעת ה-"ש" נקבעה לאותו יום בשעה 23:00 – משמע, לפיקוד יש פחות מאחת-עשרה שעות לביצוע כל ההכנות הדרושות: ביצוע נוהל הקרב החטיבתי של גולני, ריכוזה מגזרות הבט"ש, תגבור כל מוצבי הקו בגזרה בסד"כ מחלקתי לפחות (מחטיבת גולני), ריכוז כוח השייטת בגינזור והבאת הסירות שלו, ביצוע סיורי מפקדים מקדימים, מיקום החפ"קים (פצ"ן, חיל-הים, חטיבת גולני והשייטת) ופריסת מערכות השליטה לביצוע, הצבת שלושה גדודי ארטילריה באזור רכס פורייה ואלומות, גיוס אנשי מילואים, הבאת זחל"מים לגולני והחברת כוח טנקים (פלוגת שריונאים של חטיבה 7 משדה תימן עלו על טנקי שרמן של חט' המיל' 37 והובלו מכורדני לאזור הכינוס באזור יבנאל).

הפקודה מהפיקוד תפסה את מוטה גור בהערכת מצב חטיבתית עם מטהו ומפקדי הגדודים והסיירת לנוכח האירוע של ה-15 בחודש, ואל מול האפשרות שיאשרו את תוכנית "סנונית 1".

גור מחלק את חטיבתו לשישה כוחות משנה :

כוח א' – פלוגת הסיור בהרכב 76 לוחמים, בפיקודו של צביקה עופר, לכיבוש מוצב נוקייב ופיצוצו (ביעד חיכתה לו פלוגת חי"ר סורית סדירה של כ-70-60 לוחמים מתוגברים במקלעים כבדים ותול"ר, בעוד המתכננים חשבו שלא ניצב שם יותר מאשר שתי כיתות של מה"ל).

כוח ב' – פלוגה מביה"ס למ"כים בהרכב 97 לוחמים, בפיקודו של בני ענבר, לכיבוש כפר נוקייב דרום וטיהורו, וחיסול עמדת התצפית מדרום לכפר.

כוח ג' – שתי מחלקות (כ"א בפיקוד מ"פ) מגדוד 51 בפיקוד המג"ד, סא"ל אורי שילה, כעתודה רכובה על-גבי 10 זחל"מים ככוח חילוץ או כעתודה לסיוע לכוחות הלוחמים.

כוח ד' – 26 מפקדים מגדוד 13 בפיקוד המג"ד, סא"ל יהודה גביש, להצבת שתי חסימות לבידוד גזרת הפעולה מאזור כורסי (צפון).

כוח ה' – 16 מפקדים מגדוד 13, בפיקוד הסמג"ד, רס"ן משה גת, להצבת 3 חסימות לבידוד גזרת הפעולה מכיוון ביר א-שאקום (מזרח).

כוח ו' – גדוד המרגמות 334 בסיוע מעין-גב.

מפקד הסיירת, רס"ן צביקה עופר, היה בעל ניסיון קרבי עשיר והשתתף בפעולות התגמול במבצע 'עלי-זית' (דצמבר 55') ו'שומרון' (קלקיליה, אוקטובר 56').³³ הסיירת הייתה מורכבת מסגל ותיק, אולם לוחמיה היו טירונים שגויסו רק חמישה חודשים קודם לכן. הדבר בא לידי ביטוי במהלך הלחימה, למשל כאשר אזלה ללוחמים התחמושת של העוזים, מכיוון שלקחו רק חמש מחסניות ע"פ הפק"ל, כי לא נאמר להם אחרת, בעוד המפקדים לקחו שמונה עד עשר מחסניות.

לא רק המידע שהועבר למפקד הסיירת על כמות הכוחות הסורים ביעד היה לא מעודכן. גם עזרי המודיעין שקיבל ביום הביצוע לתכנון פשיטתו (התצ"א והפוטוסטט) היו מעטים, מאוד לא עדכניים, והיו בהם טעויות בפענוח המצדיות והכוכים במוצב. בגלל מיעוט העזרים וקוצר הזמן לא הספיקו רוב הלוחמים ללמוד את מבנה המוצב, דבר שהיה בעוכריהם בלחימה עליו.

גם העזרים שקיבל מפקד כוח ב', בני ענבר, לקו בחסר. בתצ"א שבידיו נכלל רק הכפר ללא המוצב שמעליו. בשטח הכינוס ביבנאל הייתה לבני ענבר כחצי שעה ללמוד מהתצ"א את מבנה הכפר וצירי התנועה אליו. המ"מים למדו זאת בתנועה בדרך לעין-גב, והם בקושי הספיקו לתדרך את המ"כים שלהם.

מג"ד 51, היה אמור להיות כוח עתודה על 10 זחל"מים. הבעיה הייתה שלגולני כל לא היו זחל"מים.³⁴ חטיבת מיל' 37 הונחתה להעביר באופן מידי לידי גולני 10 זחל"מים. תשעה הגיעו. הנהגים היו מהגדוד ומילואימניקים שגויסו בו ביום מחטיבה 37. כולם היו ללא ניסיון בנהיגה. 10 זחל"מים נוספים שנשלחו בסבב שני מחטיבה 37 בכורדני ליבנאל לא הספיקו להגיע עד לתחילת הפעולה.

מג"ד 51 למד את ציר התנועה לכפר וליעד. נאמר לו כי הציר אינו ממוקש וכי טרקטור סורי נצפה נע על דרך העפר בסמוך לחוף, וזאת כתשובה לשאלתו את רמ"ט הפיקוד על מיקושים. החבלנים של הגדוד, שהיו אמורים להצטרף לכוח לא הספיקו להגיע למבצע מהתעסוקה המבצעית בה היו.

ללא ידיעה על השד"מ הסורי הלא מסומן בשדה החרוש וללא חבלנים בכוח, יצא מג"ד 51 להתמקם לקראת תחילת הפעולה.

בשל קוצר הזמן לא הוכנה בחטיבה פקודה מלאה. מוטה גור הספיק להעביר לכוחותיו פקודה חטיבתית בשטח הכינוס ביבנאל ומשם שלח אותם להיערכות בעין-גב. קפ"ק II (הפקודה המשלימה בה ניתן דגש לתיאום בין כוחות המשנה) שנקבע להתבצע בצמח לא יצא אל הפועל.

הבאת הסירות של שייטת 13 לגינוסר התעכבה בשעה מהמתוכנן ואיימה לדחות את שעת ה- "ש". במפקדת חיל-הים הביעו ספקות רבים לגבי הצלחת הפעולה מהים, בשל המתיחות באזור ובשל ההתניה של הביצוע המקביל עם כוח יבשתי הפועל באותו מרחב גיאוגרפי, דבר שעלול לבטל לחלוטין את גורם ההפתעה הקריטי.

הביצוע - כיבוש המוצב והכפר

בראש כוח הסיירת נע המ"מ יודק'ה פלד.³⁵ ביציאה מחוץ לגבולות משק עין-גב הדריכו אותו דרך המטעים שניים מחברי הקיבוץ (שנשארו עם הכוח ללא ידיעת המ"מ והשתתפו בלחימה, ואחד מהם אף נפצע קל במוצב). משם המשיך הנתיב בתוואי נסתר וקשה מאוד להליכה למרגלות השלוחות התלולים היורדות מהרמה.

בהיותם בדרך נשמעו יריות מכיוון החסימה של כוח ה' (מאזור ביר א-שאקום). בהתקרבות למרחק של כ-250 מ' מהיעד נשמעו לפתע יריות מאזור הכפר. כוח ב' עלה על תשמוע סורי על צלע ההר כ-400 מ' מדרום לכפר עצמו. רס"ן בני ענבר שלח את סגנו, סרן יעקב אבן³⁶ לאגוף את עמדת האויב ולהסתער עליה. אבן טיפס בשטח סלעי קשה תחת אש והגיע אחרי כארבע דקות מעל לעמדה. הוא הסתער לתוך העמדה, כשבמקביל הכוח העיקרי פתח בהסתערות מלמטה על קבוצת חיילים סורים שהיו מתחת לעמדה. החיילים הסורים ברחו, לא לפני שהספיקו להזהיר את המוצב שהיה מחובר אליהם בטלפון (נל"ן).

למרות הירי ואזהרת התשמוע הצליחו לוחמי הסיירת להגיע עד לנקודת הזינוק בחלק הדרום מערבי של המוצב מבלי להתגלות. מ"מ 3 הגיע לעמדת הזינוק שלו בחלק הצפוני של היעד בשעה 10:23, ואז בעודו ממקם שם את הרתק החלה מנוסה המונית של עשרות גברים, נשים, ילדים ועדרי כבשים מהכפר. השיירה המבוהלת עברה דרך הוואדי שהפריד בין השלוחה עליה היו

פרוסים כוחות הסיירת לבין מוצב. חיילי המוצב פתחו באש מכל כלי הנשק לכל הכיוונים (כנראה "אש סכנה" אוטומטית), מבלי להתחשב יותר מדי באזרחים.

מהירי נפגע בצווארו מ"מ 1, יודק'ה פלד, שהיה אמור לפרוץ ראשון לתוך המוצב. החיילים סביבו קפאו על מקומם. הם חיפשו את הרס"פ, סמ"ר דוד חנן כדי שיפנה את המ"מ, אך לא מצאו אותו (אחרי המבצע התברר כי הוא נהרג. גופתו הוחזרה ע"י הסורים ב-21 במרץ).

צביקה עופר, שכוחותיו היו פרוסים במדרון חשופים באור הירח לירי מהמוצב ושרויים במצוקה משנפצע המ"מ המוביל, ביקש מהמח"ט סיוע בירי ארטילרי על המוצב. משנענה בשלילה החליט עופר לשנות את תוכניתו, ובמקום לפרוץ עם עיקר הכוח (מח' 1 ו-2) דרך החלק הדרומי, הוא קרא אליו את החיילים ההמומים, ניתק מגע עם היעד והוביל את הכוח באיגוף תוך שהוא פוסע בוואדי בתוך ודרך טור האזרחים והצאן הסוריים, והגיע לחלק הצפוני של היעד, לנקודה בה שכב הרתק של מחלקה 3. כאשר שיירת האזרחים סיימה לחלוף על פניו, פתח עופר בהסתערות ופרץ ליעד בראש חייליו ש"היו מעודדים מרוח הקרב המחודשת שהפיח בהם מפקדם".³⁷ בשעה 23:29 דיווח מפקד כוח א' למח"ט כי התחיל להיאחז ביעד. מהרגע שנפתחה האש הסורית מהמוצב ועד תחילת העבודה ביעד עברו כ-15-20 דקות.

"צביקה הבין", ניתח שנים אחרי הפעולה מוטה גור את פעולתו של מפקד הסיירת באותן הדקות בהם קפא הכוח על מקומו תחת האש הסורית, "שבתנאים אלה יהיו למקומו בכוח ולהתנהגותו האישית השפעה מכרעת על הצלחת הפעולה... מהירות ההחלטה ומהירות הפעולה – והשקט בה בוצעה – הם שהביאו את הכוח לעמדת הסתערות חדשה וטובה, וכך הפכו את סכנת הכישלון לפתח לניצחון".³⁸

מ"מ 3 פנה לטהר את התעלה הצפונית והתקדם בה כשהוא הוביל את מחלקת הטיהור עם עוד שני סמלים ותיקים באופן רצוף אל מול התנגדות סורית, כשמעליו פעל מחוץ לתעלות כוח הסמ"פ. החיילים שמאחור העבירו לחוליית הטיהור קדימה מחסניות ורימונים. החובש, שנע בסוף הטור, היה היחיד שנפגע ונהרג במחלקה 3. חיילי הכוח נקלעו למצוקת תחמושת ולכן לקחו את רובי הקלאצי'נקוב של החיילים הסורים והשתמשו בהם. עם סיום טיהור התעלה הצפונית ניסה מ"מ 3 לדווח על כך למ"פ אך מכשירי הקשר שלו ושל הסמ"פ יצאו משימוש. הסמ"פ ננסה לחבור לכוח העיקרי בתעלה הדרומית, אבל לאחר שהוא זיהה כי הכוח שמטהר את התעלה הדרומית יורה גם לעברו, הוא הבין שללא תיאום הוא מסכן את הכוח שתחת פיקודו וחזר לתעלה הצפונית המטוהרת. מ"מ 3 שלח סמל אחורה לנקודת הכניסה כדי שיחבור למ"פ דרך החלקים שכבר טוהרו.

בינתיים באזור הדרומי, שהיה מסועף מאוד והיו בו מצדיות בטון רבות, החלה לחימה עיקשת וקשה ביותר מול הסורים. קשה לעמוד על מהלכי הלחימה בקטע זה, מכיוון שכל זוגות החיילים שהתקדמו בתוך התעלה, רובם מפקדים, נפגעו. היה צורך להילחם על כל עיקול של התעלה.

הקרב התנהל מטווחים של 3-5 מטר כאשר שני הצדדים משליכים רימונים רבים. כל הזמן נפגעו אנשים, ועד מהרה לא נשאר בכוח מפקד שלא נפצע. החיילים שהחליפו את המפקדים הפצועים כלל לא הכירו את מבנה המוצב ועד מהרה נעצרה תנופתם. עופר רץ קדימה למ"מ 2 כדי להבין את פשר העיכוב. המ"מ, סגן חגי אדם, הצביע על המיצדית הדרומית, ובתוך כך נפגע גם הוא בצווארו. בשלב זה מחליט עופר כי מקומו שוב בראש הכוח. מהמצדית הדרומית ועד המצדית "הלבנה" פעל המ"פ כמפקד החוליה הקדמית ובמקביל ניהל את הקרב. הוא ירה, זרק רימונים והפעיל את חוליית הטיהור, כאשר הלוחמים מאחוריו מעבירים לו תחמושת וכלי נשק. במקביל גם תיאם את פעולת הטיפול בנפגעים.

לאחר הקרב תיאר צביקה עופר את הדילמה של מיקום המפקד בלחימה:

"אני בטוח שלו הייתי יכול להישאר מאחור, כלומר מאחורי מחלקה 2, הייתי פנוי יותר למחשבה... ואולי גם הייתי מצליח ליצור קשר עם מ"מ 3, אבל בתנאים הקיימים לא הייתה לי ברירה אלא ללכת קדימה. כש"מ 2 נפגע ההתקדמות נעצרה. אני בטוח שברגע שיש עיכוב, ולו הקל ביותר, על המפקד לקפוץ מיד קדימה".³⁹

צביקה עופר הגיע אל המצדית "הלבנה" בחלק המערבי של היעד. אש עזה נורתה ממנה ועופר קרא לבזוקאים שירו שתי פצצות וזרקו רימונים. צביקה עופר קרא לסורים בערבית שהייתה שגורה בפיו להיכנע, אך הירי מהמצדית המשיך. רק שני רנ"טים שפגעו ישירות במיצדית הביאו לשיתוקה.

אך באזור המערבי של המוצב, שהיה השטח החיוני, המוגבה והשולט על כל המוצב, היו עוד ארבע מיצדיות, כולל עמדת הפיקוד של המוצב (המצדית "החומה"), שאש כבדה נורתה מכוכי הירי שלהן. עופר הגיע למסקנה כי לנוכח מספר הנפגעים הרב הוא לא יצליח להתגבר על האויב לבדו (למרות שבחלק הצפוני של היעד נמצאו מחלקה 3 וכוח הסמ"פ שכל עיסוקם בשלב זה היה ירי בברחנים, אך אין קשר בין הכוחות ועופר לא ידע שהלחימה שם הסתיימה).

הוא מבקש סיוע בכיבוש חלקו המערבי של היעד. בשעה 23:55, ע"פ יומן המבצעים החטיבתי, דיווח עופר למח"ט כי "[הסורים] נלחמים עיקש מאוד. החלק הדרומי בידי. עוד לא טיהרתי בקצה המערבי, ורצוי 'שוונג' של בני".⁴⁰

בני ענבר, מפקד כוח ב', סיים לפני שעה קלה את כיבוש הכפר והאזין ברשת החטיבתית למצבה הקשה של פלוגת הסיור מרובת הנפגעים.

למעט ההיתקלות בתשמוע הסורי עם תחילת הפעולה, נכבש הכפר כמתוכנן וההתנגדות הייתה מעטה, למרות אש מקלעים שנורתה משני מוקדים בינות לבתים. בתחילת ההסתערות נפצע אחד החיילים קשה מאש שנורתה עליו מתוך בית אליו ניגש על-מנת לטהרו. חילוץ מהיר שלו לתאג"ד בעין-גב הציל את חייו, כפי שהסתבר בדיעבד.

הבית של כוח המה"ל, היעד המרכזי בכפר, נתפס ופוצץ כמתוכנן. בזמן טיהור בתי הכפר נורתה כל הזמן אש מהמוצב, אך חיילי גולני נעו כשהם צמודים לקירות בתי האבן שהעניקו להם מחסה טוב. על הכוח נפתחה גם אש מעמדת מקלע ע"ג תלולית כ-100 מ' מצפון לכפר (במדרון המערבי של המוצב). התלולית נכבשה ע"י הלוחמים, ושימשה אחר-כך בסיס לכוח הרתק שחיפה על הסתערות כוח ב' על המוצב.

מוטה גור פקד על בני ענבר לחבור ולסייע לכוח א' בלחימה על המוצב. צביקה עופר פנה לבני בקשר וניסה לתאם איתו את המשך ההתקפה. הבעיה הייתה שבני ענבר כלל לא הכיר את היעד. במהלך נוהל הקרב לא הוזכרה האפשרות שיצטרך לסייע לכיבוש המוצב ובתצ"א שברשותו לא נכלל המוצב.

צביקה עופר הסביר לבני ענבר כי הוא נמצא בחלק המערבי של היעד, אך עוד לא כבש את המצודות "החומה" ו"השחורה". הדבר נראה לבני תמוהה, מכיוון שמאותו אזור שצביקה עופר דיווח כי הוא בידיו ירו עליו אש ללא הרף. צביקה כבש בינתיים את עמדת התול"ר הקרובה למצודת "הלבנה" והבין שמהכפר אי-אפשר היה להבחין במצודת "הלבנה". הוא הצליח לקבוע עם בני גבול גזרה כללי להתקפה.

השעה הייתה 10 דקות אחרי חצות. בני קרא אליו את המ"מים שלו.

את מצבו של כוח ב' ומה ניצב בפני מפקדו ברגע זה היטב לתאר מוטה גור:

"בקרוב הלוחמים החלה לפעם ההרגשה שהם סיימו הלילה את משימתם. כל מי שהתנסה ברגעים כאלו יודע, עד כמה הם עלולים להחליש את הכוח. התפרקות המתח גורמת לרפיון, לעייפות, לסיפוק על ההישגים ולהחלשת הכוונות והנכונות. מתחילים להתכנס ללא סדר, להחליף חוויות ולהיות 'מבסוטים' שהכל עבר ויצאנו שלמים'. זה רגעו הקשה של המפקד: להתגבר על משבר הדריכות... זה היה גם רגעו הגדול של בני, תוך רגעים ספורים הוא נע בראש כוחו אל משימתו החדשה".⁴¹

בני השאיר מחלקה לאבטחת הכפר. את הנשק הפלוגתי הוא הציב לחיפוי לתנועתו על התלולית שמצפון לכפר, בטווח 150 מ' מהמוצב עצמו. בני יצא בראש שתי המחלקות הנותרות וטיפס לעבר היעד מקצהו המערבי והתלול. התנועה התבצעה בטור צר. בעלותו למוצב הוא זיהה את המצודת "הלבנה" ואת המצודת "השחורה", ומעתה ואילך הקשר עם כוח א' התבצע בצעקות בין שני המפקדים.

בני זיהה את מקורות האש של האויב, שלא הבחין בהגעתו, וניסה לבצע איגוף מקומי. אחד המ"מים השליך רימון ובני ענבר קם כדי להיכנס לתעלה. להפתעתו, שישה חיילים סורים היו גחונים בתעלה ולא נפגעו, והם פתחו עליו באש אך החטיאו. בני ענבר ירד במקום, שלף רימון נוסף, שיחרר את המנוף עד שנותרה שנייה אחת בלבד ואז השליך אותו לתוך התעלה. לאחר הפיצוץ הוא זינק שוב לתוך התעלה, אך גילה שהעוזי שלו אינו יורה. סגנו, יעקב אבן, השלים את המלאכה.

התקפתו של כוח ב' מהעורף שברה את התנגדות הסורים במוצב, והם התחילו לברוח. בני בראש מחלקה אחת טיהר את המצודות וחבר למפקד כוח א' בעמדת התול"ר. המחלקה השנייה המשיכה צפונה עד שהיא חברה אל מחלקה 3 של כוח א'.

כ-80 דקות מתחילת הקרב, בשעה 00:52 דיווח מפקד כוח א' למח"ט: "המוצב בידי".⁴²

החיילים הסורים במוצב שהיו בכוננות מלאה לחמו היטב בקרב ההגנה, תוך הפעלת כל אמצעי האש מהרגע שאותר הכוח התוקף ובזמן הלחימה בתעלות. הם השתמשו בכמות רבה של רימונים ונלחמו מכל עמדה ועל כל עמדה, תוך ביצוע השהייה לתוך המערך העיקרי בחלק המערבי של המוצב. בריחת החיילים הסורים מהמוצב החלה רק לאחר שהכוח של גולני השתלט על חלק ניכר מהתעלות, תוך שהוא מגיע מאגפם בהפתעה, ולאחר שמפקד המוצב נהרג. ביטוי לנחישות הלחימה הסורית ניתן למצוא בדבריו של מפקד כוח א', רס"ן צביקה עופר, בתחקיר החטיבתי שלאחר המבצע:

"נוכחנו כולנו שזה היה הקרב הקשה ביותר בפעולות התגמול עד עתה. ...מה שאני רוצה לציין שכל היעד היה מבוצר. הם היו בכוננות בעמדות כל הזמן, והיו שם שמיכות ומזון. ...אם אנחנו זוכרים את הסורים, נניח ממבצע 'כנרת' ('עלי-זית'), כשחדרנו ליעדים ותפסנו אותם משחקים קלפים בתוך הבונקרים ודברים כאלו, פה ממש עלינו על יעד שהיה מוכן לקבל אותנו".⁴³

שלושה מתוך ארבעת המארבים באזור נוקייב ירו מנשקם כשהתגלו כוחות גולני, התריעו על המצאות כוחות צה"ל ('עיי ירי זיקוקים ובטלפוני נל"ן) וניתקו מגע עם השלמת משימתם זו. למרות לחימתם העיקשת, לא ביצעו הסורים התקפות-נגד מקומיות, ולא העבירו את היוזמה בקרב לידיהם, ובכך אפשרו לכוחות גולני להשלים את משימתם בסופו של דבר.⁴⁴ נראה כי השליטה בקרב של המ"פ הסורי, שנהרג לקראת סיום הלחימה במוצב, הייתה לקויה. כך גם לעבר כוחות החסימה נורתה אש בלבד, ללא ניסיון הסתערות (ייתכן כי הכוח הסורי שירה על החסימה היה כוח העתודה, שהיה אמור לחבור לנוקייב, אך נעצר וניהל קרב סטטי באש עם החסימה הצפונית – כוח ד' של מג"ד 13).

ההסתבכות של כוח ג'

כוח העתודה בפיקוד מג"ד 51 "התארגן בתנועה". הוא יצא אחרון בסדר התנועה מעיו-גב, ומכיוון שהזחל"מים שלו עדיין לא הגיעו לקיבוץ, הוא נע רגלית והתמקם בנוקייב הישנה (ההרוסה). תשעת הזחל"מים מתוך העשרה שהוקצו לכוח נשלחו בעקבותיו וחברו לכוח בנוקייב הישנה. כאשר הסתבך הקרב של הסיירת במוצב, פקד המח"ט על המג"ד, אורי שילה, להתקרב אל המוצב, מתוך מחשבה כי מראה ורעש הטור המשוריין יסייע לשבור את רוח המגנים הסורים.⁴⁵

המגיד נע בזחל"ם הראשון. עם תחילת התנועה הוא מקבל דיווח מסגנו כי שני זחל"מים "התיישבו" על בולדריים בערוץ סמוך.

כל הכוח עלה על שבעת הזחל"מים הנותרים והמשיך בדרכו. בסמוך לנוקייב החדשה נשמעה התפוצצות מתחת לנגמ"ש הראשון ואחד החיילים שבו נפצע. תחילה חשב המגיד כי ירו עליהם רנ"ט, אך עד מהרה התברר כי הם עלו על מוקש. מיד אחרי שהמוקש התפוצץ נפתחו מעל הכוח פצצות תאורה ואש ארטילרית סורית נפלה בסמוך אל תוך מי האגם.

עשר דקות אחרי חצות, בשעה שבני ענבר ריכוז את המ"מים שלו, דיווח מגיד 51 למח"ט: "התיישבתי על צלחת ואיני יכול להמשיך לנוע".⁴⁶ המגיד ירד מהזחל"ם וזיהה בסמוך עוד שלושה מוקשים על הדרך. לא היה בשטח שום סימון או גידור כלשהו. לפני היציאה למבצע בדק המגיד מול מודיעין פיקוד האם ידוע של שדות מוקשים מדרום לכפר ונענה בשלילה. ולכן עתה הסיק כי לפניו מונח מקבץ על ציר העפר, והוא הורה לכוח לבצע מעקף מקומי דרך השדה המעובד שממזרח לציר.

נגמ"ש המ"פ שנע שני בטור עבר להוביל. הוא עבר את השד"מ הלא מסומן שלתוכו נקלע הכוח, אך לא סימן את נתיב תנועתו, ונעצר בפאתי הכפר. המגיד עלה על הזחל"ם שנסע אחרי המ"פ ונע על הקוליס שהותיר באדמה. הנהג הלא מיומן לא הצליח לעקוב בדיוק על החרוץ של הקוליס ולא עברה דקה ושוב נשמעה התפוצצות מתחת לזחל"ם. מעוצמת הפיצוץ המגיד איבד את שמיעתו, והמ"פ, סגן אורי ולדיסלבסקי, לקח פיקוד.

בזמן זה כבר חבר כוח ב' לכוח א' על היעד והקרבת שם היה קרוב לסימו. המח"ט הורה לכוח לחלץ את הכלים התקועים ולחזור לעין-גב. הכוח ביקש טרקטורים לחילוץ הזחל"מים. אולם בשלב ההכנות לא נערכו לאפשרות שיהיה צורך לחלץ את הזחל"מים מהשטח, ולכן לצה"ל לא היו בנמצא כלי צמ"ה וציוד גרירה.⁴⁷ למרות ההערכות הלקויה בתחום זה, עד מהרה נמצאו בקיבוצי הסביבה חמישה טרקטורים שנענו לקריאה ויצאו לחבור עם הכוח. כל אותו זמן המשיכה אש ארטילרית סורית לנחות בקרבת הכוח. אש זו המשיכה לסירוגין במשך חמש השעות הבאות.

המ"פ שעבר את השד"מ לצד השני ניסה לחזור אחורה על עקבותיו שלו, אך עלה על מוקש, והמ"פ נפצע ברגלו. זחל"ם נוסף, שכבר נמצא בתוך השד"מ ניסה לצאת אחורנית ועלה גם הוא על מוקש. בשלב זה נשארו לכוח שלושה זחל"מים תקינים בלבד. ארבע נמצאו בתוך השד"מ ועוד שנים היו תקועים מאחור עם הסמג"ד. הקמ"ן הגדודי מקבל את הפיקוד על הכוח.

הטרקטורים ניסו לחבור לכוח. טרקטור ראשון פרס זחל כק"מ וחצי צפונית לעין-גב (מאחר יותר יחבל בו מפקד כוח א' בדרך נסיגתו). טרקטור שני הגיע לסמג"ד לחלץ את הזחל"מים בנוקייב הישנה. עד הבוקר הוא הצליח לגרור את שניהם חזרה לעין-גב. שאר הטרקטורים הגיעו עד השד"מ, וגילו שרק לאחד יש מספיק כוח כדי לגרור את הזחל"מים התקועים. השניים האחרים שימשו להעמסת הנשק והציוד שפונה מהכלים התקועים. הטרקטור הצליח לגרור את אחד

הזחל"מים עד לאזור נוקיב הישנה ושם נתקע. החיילים הורידו מהנגמ"ש את הנשק וחברו לקיבוץ ברגל יחד עם הטרקטור.

בשעה 03:30 ניתנה פקודה לכוח לחבל בזחל"מים ולנטוש אותם בשד"מ. בתנועה חזרה הכוח נמצא תחת הפגזה קשה, שני זחל"מים נפגעו, יצאו מכלל פעולה ונתקעו בסמוך לעין-גב. מכוח ג' חזר לקיבוץ רק זחל"ם אחד כשיר.

בהגיעם לקיבוץ מתברר שחייל אחד, רב"ט יעקב דביר, חסר. דביר, שהיה שייך לקורס המ"כים, צורף לגדוד למבצע. חיפושים אחריו נמשכו עד הבוקר ובמשך היום, אך לא מצאוהו. הסברה היא כי דביר נהרג בעת ההפגזה, ומקום קבורתו לא נודע עד היום.⁴⁸

ארבעת הזחל"מים והטרקטורים, שנשארו בשטח (וחובלו כולם), נגררו למחרת הפעולה על-ידי הסורים והוצגו לראווה בדמשק כעדות לניצחונו של הצבא הסורי בקרב.

הנסיגה של יתר הכוחות לעין-גב

עם סיום כיבוש המוצב התחילו הלוחמים להתפנות ממנו לקראת פיצוץ, תוך שהם לקחו איתם אמל"ח סובייטי חדיש כשלל.⁴⁹ הפצועים פונו מהמוצב לבית המוכתר בכפר, פעולה שהתגלתה כבעייתית בשל מחסור באלונקות, והקושי לתמרן עם אלו שקיימות בתעלות הצרות.⁵⁰ הדבר הוביל לעיכוב בפינוי הכוח. תוך כדי הפינוי הסתבר כי הרס"פ, רס"ל חנן דוד נעדר. כעשרים מחיילי שני הכוחות פתחו בחיפושים אחריו, אך העלו חרס בידם.

בשלב זה, במקביל לפיצוץ המוצב ע"י החבלנים, החלו פצצות תאורה סוריות להיפתח מעל המוצב והכפר, ואש מרגמות 120 מ"מ נורתה על הכוח. עד מהרה הצטרפה לירי אש ארטילרית מתותחי 122 מ"מ.

לאחר שחיילי הסיור נואשו מלמצוא את הרס"פ הנעדר, הם החלו לסגת בחזרה לעין-גב. בכל תנועתם "ליוותה" אותם הארטילריה הסורית בפגזי תאורה ובמטחי נפיץ שזינבו בכוח וגרמו בו לנפגעים נוספים. האש הסורית תוקנה ע"י קת"קים שצפו על הכוח ממקומם באזור מורדות ההרים באזור ביר א-שאקום. במיוחד היה קשה מצבם של הפצועים שנישאו באלונקות, אבל האלונקאים נשאו אותם במסירות והמשיכו במתן עירווי דם גם תחת ההפגזה.

בדרך לעין-גב חיבל צביקה עופר בטרקטור שפרס זחל. האש הסורית גברה ככל שהכוח קרב לעין-גב, ובכניסה לקיבוץ ספג הכוח נפגעים נוספים. ההפגזה פגעה גם בתאג"ד ובעמדות המרגמות של גדוד 334 בקרבת הקיבוץ וגרמה להרוג ולנפגעים בקרב הכוח.

במקביל לנסיגת כוח א' ו-ב' התקפלו גם חיילי החסימה בכוחות ד' ו-ה'. עם גילויים על-ידי הסורים גם הם נעו תחת אש מרגמות וארטילריה. כאשר החסימה הצפונית אל מול כורסי (כוח ה') עברה בדרכה חזרה בסמוך למוצב היא זיהתה באחת העמדות חייל סורי ולקחה אותו בשבי. זה היה השבוי הסורי היחיד במבצע.

בשעה 05:00 הגיעו הכוחות לעין-גב. החיילים העמיסו את ציודם על כלי הרכב שחיכו להם ועזבו את שטח הקיבוץ בעוד ההפגזה נמשכה.

מתחקיר שערך אחרי הקרב, ישעיהו תדמור, אז קצין בחיל-חינוך, על סוגיית הפחד בקרב, עלה כי הנסיגה תחת ההפגזה הסורית ותחושת חוסר האונים שנלוו לה, נחרטו בזיכרונם של הלוחמים כחוויית קשות וטראומטיות אף יותר מן הלחימה ביעדים עצמם.⁵¹

פעולת השייטת

כוח הקומנדו יצא באיחור מגינוסר בשל העיכוב בהגעת הסירות. הוא נע ליעדו במהירות, ובשל כך הקים רעש גדול מהרגיל. הלילה היה ליל ירח בהיר, וככל הנראה כבר בשלב זה של תנועת ספינות המשמר זיהו אותן הסורים.

ע"פ התכנון עברו השייטים לסירות הגומי במרחק של 2.5 ק"מ מהחוף. הסירות התקדמו עד 300 מטר מהחוף לנקודת הטבילה. בשלב זה דיווח אלוף פיקוד צפון, מאיר זורע, למפקד חיל הים, יוחאי בן-נון, כי הכוחות של גולני נתקלו באויב (החסימה וכוח ב' שעלה על התשמוע). חיילי הקומנדו ראו לחרדתם שני זיקוקים העולים מהכפר אל שמי הלילה. חפ"ק חיל-הים הורה לעכב את הכניסה למים.

בחצות התקבל אישור מהחפ"ק לטבילה. הכוח החל לשחות לחוף. 10 דקות לאחר מכן נפתחה אש ממוצב כורסי על אחת מסירות הגומי, ושתי דקות לאחר מכן גם על שאר הסירות. באותו זמן נמצאו השחיניים באמצע הדרך בין הסירות לבין החוף והאש חלפה מעל לראשיהם. לסירות ניתן אישור להשיב באש יחד עם ההוראה לאסוף את הלוחמים שבמים ולהתקפל. משהתבטל כליל גורם ההפתעה, שהיה קריטי למבצע זה של פשיטה מהים, לא היה טעם בלסכן את הכוח.

סירות הגומי וספינות המשמר התקרבו לחוף כורסי וחיפו באש בזמן איסוף הצוללנים. עם גמר האיסוף למשך כרבע שעה המשיכו הסירות לירות לעבר החוף הסורי, עד שתחמושתם אזלה והם שבו בשעה 02:00 חזרה לבסיס היציאה בגינוסר ללא נפגעים לכוח ומבלי שביצע את משימתו.⁵²

כישלון הארטילריה באש נגד סוללות והפעלת חיל-האוויר

במהלך הלילה של המבצע ירתה הארטילריה הסורית כ-2,000 פגזים ופצצות מרגמה, כל זאת תוך הארת השטח ע"י זרקורי חת"מ ופצצות תאורה, שאפשרו לתצפיות הסוריות לעקוב אחר תנועת כוחותינו ולבקר היטב את האש.⁵³

בשעה 01:06 החלה ההפגזה הסורית לפגוע גם בעין-גב. עשרות פצצות נפלו על המשק וסביבתו. חייל מגדוד המרגמות נהרג וכמה חיילים ממפקדת החטיבה נפצעו. בעקבות ההפגזה אישר אלוף פיקוד צפון להגיב באש ארטילרית לשיתוק הסוללות הסוריות.

למבצע ריכוז צה"ל סד"כ של 24 קנים ארטילריים ואמצעי איכון בשלושה גדודים באזור פורייה ואלומות (בנוסף לשמונת המרגמות 120 מ"מ של גדוד 334 בעין-גב). בשטח לא נפרסו תצפיות קדמיות או תצפיות אוויריות (הראות הייתה גרועה באותו יום). קת"קים הוקצו לכוחות.

עם מתן האישור ניסו התותחנים לפגוע ב-24 הקנים הארטילריים הסורים בגזרה, אך אף אחד מהפגזים שנורו לא פגע במטרתו. ליקויים טכניים גרמו לטעויות בנתוני הירי והחריפו את חוסר הדיוק עד כדי כך שנוצרה סטייה של מאות מטרים מהמטרות. מנגד הצליחו הסורים לטווח את אחת הסוללות בפוריה ולפגוע בה.⁵⁴

לנוכח חוסר היכולת של התותחנים לשתק את הארטילריה הסורית, ובהיעדר תשובה מתאימה אחרת החליט הרמטכ"ל בשעה 04:05 להפעיל את חיל-האוויר נגד הסוללות הסוריות, לראשונה בחזית הצפון זה שמונה שנים, מאז אירועי חמת-גדר באפריל 1951.

למזג-האוויר היה תפקיד מכריע בכל הקשור לאפקטיביות ההפעלה של הכוח האווירי. מעל כל הרמה הסורית ישב באותו לילה ענן נמוך שכיסה גם את מחצית ים כנרת – עננות שבה קשה לפעול ולאתר מטרות גם ביום. אולם למרות זאת הוחלט בחיל-האוויר להזניק את המטוסים. חיל-האוויר התריע על בעיית מזג-האוויר הצפויה ועל המשמעותיות במידה ויוחלט להפעילו. אף-על-פי כן הוחלט להשאיר את מועד הפשיטה המתוכנן על כנו, מכיוון שנראה כי סיכויי ההפעלה של מטוסים קלושים. מוטי הוד, אז סא"ל בתפקיד רע"ן מבצעים במחלקת אוויר, ולימים מפקד חיל-האוויר, הסביר את ההחלטה לקבל את המשימה בכל-זאת, בכך ש"אין מה להפסיד, לא רצינו להחמיץ הזדמנות".⁵⁵

שלישיית מטוסי ווטור הוזנקו, אך למרות ההנרה, הם התקשו לאתר את הסוללות היורות בעודם יורדים מתחת לבסיס הענן לגובה של 300 מטר מהקרקע וסופגים אש נ"מ. למרות המאמצים של הטייסים, ההפצצה לא הייתה מדויקת והיא נפלה כ-200 מ' מאחת מסוללות התותחים בגזרה שבין אל-על לפיק.

חיל-האוויר הזניק עוד עשרה מטוסי קרב מסוגים שונים לשמים,⁵⁶ אולם בחפ"ק הפיקוד באלומות החליטו לעכב את ביצוע ההפצצה הלא יעילה שסיכנה את הטייסים עד לפיזור העננים. בשעה 05:30 הסתיים חילוץ הכוחות הפושטים, וכתוצאה מכך נפסקו הפגזות הסורים, ואבדה ההצדקה המבצעית להכנסת המטוסים לסבב הפצצה נוסף.⁵⁷ עזר ויצמן, מפקד חיל-האוויר, תיאר בלשונו את הציורית והעוקצנית את ההחלטה להפעיל את חיל-האוויר למרות מזג-האוויר הקשה:

"כאשר יודעים שהולכים לבצע פעולה, צריך לשים לב לדו"ח מטאורולוגיה של חיל-האוויר. הרגשתי כמו אחד שעמד עם סכין שלוף וגמר עם סטירת לחי. ... אבל, אין לי טענות – אני מבסוט שסוף סוף חיל-האוויר נכנס. אני מתחיל בקול ענות חלושה. אני תכננתי באותו לילה להכניס לפחות 50 מטוסים – הייתי מוכן לזה".⁵⁸

עם אור ראשון הזניקו הסורים מטוסי יירוט (לא הייתה להם כשירות ליירוט בלילה), ובשעות הצהריים חדרו זוג מטוסים לתוך שטח מדינת ישראל למשימת תצפית. בליל ה-20 במרץ חדר שוב

לתחום מדינת ישראל מטוס איל 28 לגיחת צילום. מטוס ווטור של חיל-האוויר הוזנק לעברו וביצע מרדף עד דמשק, אך שב על עקבותיו בהנחיית מפקד חיל-האוויר. ב-21 התפתח קרב אווירי קצר בין רביעיית מיג 17 לרביעיית סמב"דים, אך המיגים ניתקו מגע. הפעילות החרیגה של חיל-האוויר הסורי נמשכה עד ה-25 במרץ.⁵⁹

תוצאות הקרב ולקחיו במישור הטקטי

בשעה 07:00 השיגו נציגי האו"ם שביתת נשק בין הצדדים. המשימות שהוטלו על חטיבת גולני בוצעו. החטיבה כבשה את מוצב "הגבול" (נוקייב), הרסה את ביצוריו, טיהרה את הכפר נוקייב, הרסה את המבנה הצבאי שבו ולקחה נשק וציוד אחר שלל. פשיטת שייטת 13 על מוצב כורסי והפגיעה בסירות הדייגים הסוריים בוטלו בשל גילוי הכוח בדרך אל היעד בעודו במים. הכוח חזר לבסיס היציאה ללא אבידות. ביצוע המשימה עלה ללוחמי גולני באבדות רבות – 8 לוחמים נהרגו (כולל המ"כ הנעדר רב"ט יעקב דביר ז"ל) ו-43 נפצעו (מתוכם שבעה קשה ושמונה באורח בינוני). כמחציתם נפגעו בקרב על כיבוש המוצב. כוח א', שמנה 76 לוחמים מהסיירת החטיבתית, ספג את האבדות הכבדות ביותר – חמישה הרוגים ו-18 פצועים. לסורים נהרגו בקרב כ-40 לוחמים, כולל המ"פ של המוצב.⁶⁰ בידי צה"ל נמצא שבוי אחד, מפעיל תול"ר, שהוחזר ב-21 במרץ בתום חקירתו בתמורה לגופת רס"פ הסיירת, סמ"ר חנן דוד ז"ל. כן לקח עימו צה"ל שלל רב מאמל"ח סובייטי חדש. צה"ל איבד במבצע ארבע זחל"מים על ציודם (למעט הנשק שנלקח מהם).

הסורים הציגו את הקרב כניצחון צבאי שלהם. לטענתם הם הצליחו תוך לחימה עיקשת ובעזרת אש ארטילרית למנוע מכוח ישראלי גדול מאוד שכלל, לטענת הרמטכ"ל הסורי, גנרל עבד אל-כרים זהר אל-דין, 1000 חיילי קומנדו, 40 טנקים בסיוע של 50 תותחים, לעלות ולכבוש את דרום רמת-הגולן. גם את מטוסי ישראל הצליחה סוריה להסיג משמיה בעזרת אש נ"מ עזה, לטענתם. הסורים טענו גם כי גרמו לכוח כ-200 הרוגים, והשמידו טנקים, נגמ"שים וכלי-רכב אחרים. התעמולה הסורית התרכזה בארבעת הזחל"מים והטרקטור שנשארו בשטח, ואשר הוצגו לראווה בכיכר המרכזית בדמשק.

האם אכן ראו הסורים את הקרב, כפי שהציגו אותו, כקרב הגנה בו הצליחו לסכל התקפה ישראלית לכיבוש דרום הרמה, שנועדה להבטיח את עבודות התשתית למפעל המוביל הארצי, וזאת ע"י אש ארטילרית סורית מסיבית? – בחומר של אמ"ן ובדו"חות שקראתי ישנן הערכות סותרות בסוגיה זאת. לדעתי, ומהיעדר ממצאים לתזוזת כוחות משוריינים, הסורים ראו את ההתקפה כפשיטה בנוסח של "עלי זית" ו"חרגול", ונערכו אליה בהתאם ומבעוד מועד.

מיד בתום הקרבות החלה שורת תחקירים רחבה בצה"ל בכל הרמות. בתחקירים אלו נבדקו לראשונה גם נושאי מנהיגות, רוח-לחימה ומורל.

רוב הלקחים המקצועיים היו סביב הליקויים המודיעיניים הרבים (חוסר בעזרים, היותם מאוד לא עדכניים, אי-הכרת השד"מ שלתוכו נקלע כוח ג', הערכת חסר של הסד"כ הסורי, וכו'), הליקויים בנוהל הקרב הקצר, כיבוש יעד מבוצר, הכנת כוח העתודה למשימתו ומתן משימות צפויות לכוחות (כמו, למשל, לכוח ב' שכבש את הכפר בסד"כ גדול מאוד ובפועל אכן הופעל למשימה נוספת), השילוב בין הכוח הרגלי לשייטת 13 (הלקח המרכזי הינו כי על הקומנדו ימי לפעול באופן עצמאי ע"מ להשיג את היתרון בהפתעה).

אלוף פיקוד צפון, שחשב על אפשרות מלחמה בה יצטרך צה"ל להבקיע אל מול המערך המבוצר הסורי שנבנה על ההר, יצא מעודד מהיכולת שהפגינה חטיבת גולני בכיבוש של מוצב נוקייב ואמר כי "אם הצלחנו להביס את הצבא הסורי שחיכה לגמול, ללא הפתעה טקטית, סימן שנוכל להביסו גם בפעולות הרבה יותר גדולות בשטחה של סוריה".⁶¹

מתוך התחקירים עולה כי המפקדים בחטיבת גולני זכו לשבחים רבים, הן מהרמות הממונות והן מהחיילים. הם הפגינו יכולות מנהיגות, קור רוח, חשיבה, ובביצוע תפקידם הקרינו ביטחון על פיקודיהם. התנהגותם של המפקדים נבעה בעיקר מאמונתם כי הם אלו שצריכים להוביל את הכוח בהיותם החיילים המאומנים ביותר, אך גם מכיוון שלא סמכו על יכולת הביצוע של החיילים, שהיו ברובם חדשים בצבא. יודגש, כי במקרים שהוטלו משימות על חיילים, הן בוצעו ללא דופי, והמח"ט הדגיש בתחקיר כי החיילים עמדו היטב במבחן והוכיחו כי ניתן לסמוך עליהם.⁶²

חבירת כוח ב' לסייע לכוח א' בכיבוש המוצב צוינה לשבח עקב הקושי המנטלי והקושי הטקטי בביצוע משימה זו, כפי שהגדיר זאת המח"ט בתחקיר החטיבתי:

"זהו אחד הדברים הקשים ביותר לביצוע בקרבות לילה – להכניס כוח נוסף לפעולה מכיוון חדש, ללא תכנון מראש, על יעד קטן, כשהכוחות השונים קרובים מאוד זה לזה. במהומת הקרב קשה מאוד לתאם דברים כאלה בדיוק. אך דווקא משום כך, נראה לי עניין זה כהצלחה גדולה".⁶³

שני ערכים נוספים הועלו על נס בתחקירים. הראשון היה הרעות כפי שבאה לידי ביטוי בפינוי הנפגעים וחיפוש הנעדרים, שבוצע ברובו תחת אש. תמונתו המפורסמת של הצלם אברהם ורד, שנלווה באותו לילה לכוח הסיירת, וקלט בעדשת מצלמתו את מפקד הסיירת, צביקה עופר, חובש לוחם פצוע בעת הלחימה במוצב, סייעה להעצים ערך זה.⁶⁴

הערך השני היה מוסר הלוחמים שנמנעו מפגיעה באזרחים, למרות שכבשו כפר מאוכלס. בריחתם ההמונית של תושבי הכפר (שהפתיעה בכך את הכוחות שהניחו שהכפר ריק בלילות מתושביו), שנקלעו במנוסתם בין לוחמי הסיירת לבין המוצב, ברגע קריטי בו המוצב פתח באש על החיילים

החשופים, ולמרות זאת חיילי צה"ל לקחו סיכון ונמנעו מלהשיב באש ועיכבו את הסתערותם. ולראייה, לא היו נפגעים בקרב האוכלוסייה האזרחית הסורית.

בפעולתה המוצלחת בנוקייב זכתה חטיבת גולני בניסיון קרבי, שהינו בעל ערך רב ליחידה לוחמת. כפי שאמר סיר ג'והן מור: "במשלח ידנו – כבכל משלח-יד אחר – יש ללמוד את המלאכה תוך כדי מסה ומעשה מתמידים. ואת ניסיונו ניתן לרכוש במלחמה, לא במסדרים".⁶⁵ בהתנסותם בקרב פנים-אל-פנים תחת אש רכשו מפקדי החטיבה וחייליה ניסיון. אין זה ניסיון הגורם "להסתגלות" לקרב (כי כנראה לא ניתן ל"הסתגל" לרעיון המוות ולהיות אדישים לסכנה), אולם הניסיון מחשל את מקורות הכוח וההנעה הפנימיים העומדים לרשותם של הלוחמים, שאינם "ירוקים", לגבור על הפחד במבחן הבא.⁶⁶ מוטה גור, המח"ט, אמר לאחר הפעולה כי "הקצין הצעיר, המ"מ, המ"כ והלוחם שהשתתפו בפעולה – כולם קנו לעצמם ערכי לחימה שאין להם תחליף".⁶⁷

20 חיילים וקצינים צוינו לשבח ע"י הרמטכ"ל, אלוף הפיקוד ומפקד החטיבה. רס"ן צביקה עופר ורס"ן בני ענבר צוינו לשבח ע"י הרמטכ"ל על התמדתם והתעקשותם לביצוע המשימה ועל מתן דוגמא אישית. בנוסף הרמטכ"ל העניק צל"שים גם לרופא החטיבתי, סרן ד"ר יצחק לבל על התמדה, מסירות ואומץ לב ללא חת בטיפול בנפגעים תחת אש ארטילרית רצופה, ולקצין הקשר הצעיר, סג"מ זבולון קרפלס, שתיקן את קווי הקשר של המפח"ט, שניתקו בהפגזות הארטילריות עד שנפגע.

סיפורם של המפקדים, הלוחמים, החובשים, הרופאים ואנשי המנהלה בקרב "הפך לשם דבר, ודרכי ההתנהגות בשדה הקרב הפכו למעין מסורת בחטיבה" שלאורה חינו את חיילי גולני הצעירים ואת דור המפקדים העתידי, כדברי מח"ט גולני שנים אחרי הקרב.⁶⁸ בנוסף לניסיון הקרבי זכתה החטיבה ל"תעודת כבוד" ולקרב ש"ישמש אות ומופת לעשות אותו לסמל", כפי שאמר הרמטכ"ל בסיכום המבצע.⁶⁹

הרמטכ"ל, צבי צור, השיג בפעולה זו את יעדו לגבי חטיבת גולני – להפוך אותה לחטיבת חי"ר מעולה, שרמתה נתפסת כשווה לזו של הצנחנים, ובכך להגדיל את כמות הכוחות שעומדים לרשות הצבא לטובת פעילות התקפית חודרת, ולהגביר את הגמישות בהפעלה מסוג זה. עם סיום תקופת כהונתו כרמטכ"ל ב-1964, שב צבי צור לסוגיה זו:

"לביצוע הפעולה נבחרה חטיבת החי"ר גולני, וזאת בהתאם לעיקרון שקבענו, כי יש להכניס עוצבה קרבית נוספת למערכת הכוחות המשתתפים בפעילות צבאית... באותה תקופה, שררה בגולני תחושה כללית של קיפוח לעומת הצנחנים וחוסר ביטחון. נוקייב העניקה לחטיבה הזדמנות להוכיח את יכולתה, ונראה לי כי רמתה המבצעית בפקודו המעולה של המח"ט, מוטה גור, הצדיקו אותה הזדמנות".⁷⁰

בעקבות המבצע השתררה מתיחות בגבול עם סוריה אשר נמשכה כשבועיים נוספים. הסורים גילו סימני עצבנות ומתח שבאו לידי ביטוי בירי חסר תכלית והפעלה מרובה של זרקורים בקו. החזית תוגברה בעוד סד"כ ארטילרי רב של שנים עד שלוש גדודים וכן נצפה תגבור של כוחות חי"ר בסד"כ גדודי, ככל הנראה משום שהמפקדה הסורית העריכה כי ישראל עשויה לפעול שוב. צה"ל נקט "במגמה להפחית מהמתיחות ולשמור על הרגעה כללית בגזרה" והורה לספינות המשמר להתרחק מהחוף המזרחי של הכנרת.⁷¹

הפשיטה לא הובילה לשקט המיוחל בגבול. שלושה ימים בלבד לאחר ששבו חיילי גולני לבסיסם, שוב חיממו הסורים את הגזרה. ב-20 במרץ הותקפה שוב ספינת משמר מול כורסי ע"י אש מתול"רים, מקלעים ומרגמות. פגז שפגע בספינה גרם גם הפעם לפציעת שני חיילים. בעקבות תקרית זו החלו לגלגל במטכ"ל את מבצע "סנונית 2" ונתנו הנחיות לחטיבת הצנחנים לתכנן פשיטה על יעדים בחוף המזרחי של הכנרת ועל ריכוזי הארטילריה באזור אל-על – פיק. אולם הגזרה נרגעה והמבצע לא הוצא אל הפועל. במטכ"ל החלו גם לפקפק באשר להצלחת פעולות התגמול להרתיע את הסורים להפסיק את ההתגררויות שלהם. פשיטת התגמול הבאה נערכה רק שלוש שנים אחרי "סנונית" ובוצעה על-ידי חטיבת הצנחנים וחטיבת גולני, אך לא מול הרמה הסורית המבוצרת, אלא על יעדים בירדן (מבצע "צוק סלע" באזור קלקיליה, ג'נין ושונה).

במטכ"ל החלו לעלות ספקות באשר לשאלה האם יש בפשיטה התגמול להרתיע את הסורים, והאם המחיר שנדרש באבדות הכבדות מצדיק את הפשיטות הרגליות. כשם שלאחר פעולת קלקיליה בשנת 1955, שנפלו בה 18 לוחמים ו-51 נפצעו, העלה הרמטכ"ל דאז, משה דיין, את ההסתייגות שלו מהמשך פעולות התגמול, שמהוות חרב פיפיות ואינן כדאיות לשני הצדדים – לא לאויב, שבקלקיליה נהרגו לו למעלה מ-100 לגיונרים, ולא לצה"ל שהינו "צבא קטן", כדברי דיין, "ואחרי כל פעולה מן הפעולות האלה אנו צריכים לשלוח את טובי לוחמינו לבית חולים. השאלה היא אם אפשר להמשיך כך, או שיש איזו דרך אחרת?".⁷²

כך גם עתה החלו לחשוב על ההצדקה שיש בלחימת כוחות רגליים מול מערך מבוצר. מה עוד שבפעולות ענישה, שלאחר מעשה, אין בהם להבטיח את שלומן של אותם ספינות משמר ופטרולים קרקעיים בעת שנפתחת עליהם האש הסורית, ויש לשקול דרכי תגובה שיאפשרו להבטיח את שלום כוחות הבט"ש שהסורים מתנכלים להם, ואת חילוצם בעת התקרית, תוך שיתוק מיידי של מקורות הירי.

עזר ויצמן טען במטכ"ל שאי-אפשר לעשות שוב "פעולות תגמול בנוסח של 1955, כלומר, להיכנס בלילה, להניח כמה ק"ג חנ"מ, לפוצץ בית או תחנת משטרה ולהסתלק. מדינה ריבונית, כאשר היא מחליטה להעניש את הפוגעים בה, צריכה לנהוג אחרת – יש לנו שריון ויש לנו חיל-אוויר. נכנס ביום ונפעל בגלוי ובעוצמה".⁷³

תוצאות הקרב במישור המדיני

כיומיים לאחר הפעולה פנו סוריה וישראל למועצת הביטחון והנושא הועבר לטיפולו של האו"ם. ראש אמ"ן דאז, האלוף מאיר עמית, נשלח לניו-יורק כדי לייעץ למשלחת ישראל בנושא זה. באמתחתו היה המידע שהעביר אלי כהן (הי"ד), לפיו 'חימוס' הגזרה נעשה באופן מכוון מלמעלה. בהסתמך על מידע זה יכלה ישראל להדגיש בתלונתה כי התקריות לא היו מקריות ומקומיות, אלא תוצאה של החלטת ממשלת סוריה.

בעקבות הפעולה הסכימו הסורים להצבת משקיפי או"ם, שקיימו גם סיורים באזורי הגבול כדי לגלות ריכוזי צבא.⁷⁴ מעורבותו הגוברת של האו"ם הובילה לבסוף, להצעת הסדר עיבודי חלקות בשטח המפורז הדרומי על-בסיס "סטטוס-קוו", ובשנת 1963, לאור הסכמתה של ישראל לרעיון, סומן קו התיחום המזרחי של העיבוד הישראלי – "הקו השחור", שעודכן שוב על-ידי האו"ם שנה לאחר מכן.⁷⁵

ב-9 באפריל סיכמה מועצת הביטחון את החלטתה וגינתה את ישראל על פעולתה. למחרת, ב-10 באפריל, נערך דיון בכנסת, ובסיומו התקבלה ברוב גדול החלטה אשר שללה את הגינוי של מועצת הביטחון והדגישה את זכות ההגנה העצמית של ישראל. הפעולה נתפסה בישראל כהמחשה לנחישותה בהגנה על אזרחיה ועל זכויותיה הריבוניות.

הפשיטה הייתה גם גורם שהגביר את ההתנגדות בקרב קציני הצבא הסורי לברית צבאית עם בגדד, בו דנו נשיא סוריה, נאזם אל-קודסי, עם עמיתו העיראקי בפגישתם המשותפת ביום המבצע עצמו. מפקדי הצבא הסורי טענו כי אם אין עיראק יכולה להיחלץ לעזרתה של סוריה, כפי שהוכח לאחר המבצע, הרי אין כל תועלת בברית צבאית עימה. קיים יסוד סביר להניח כי אותם קצינים, שהתנגדו לברית, השתמשו בפשיטה של צה"ל כתירוץ לטרפד את הברית, כאשר ברקע עומד הזיכרון הטרי מכך שהמצרים כמעט הצליחו לדחוק את רגליהם מעמדות המפתח בתקופת הצבא המשותף של קע"ם.⁷⁶

ב-28 במרץ, פחות משבועיים אחרי המבצע, שוב פרצה בדמשק הפיכה צבאית, השביעית במספר, שהדיחה את הנשיא הסורי ופיזרה את ממשלתו, ובכך הגיעו לקיצם גם השיחות על הברית העיראקית-סורית.⁷⁷

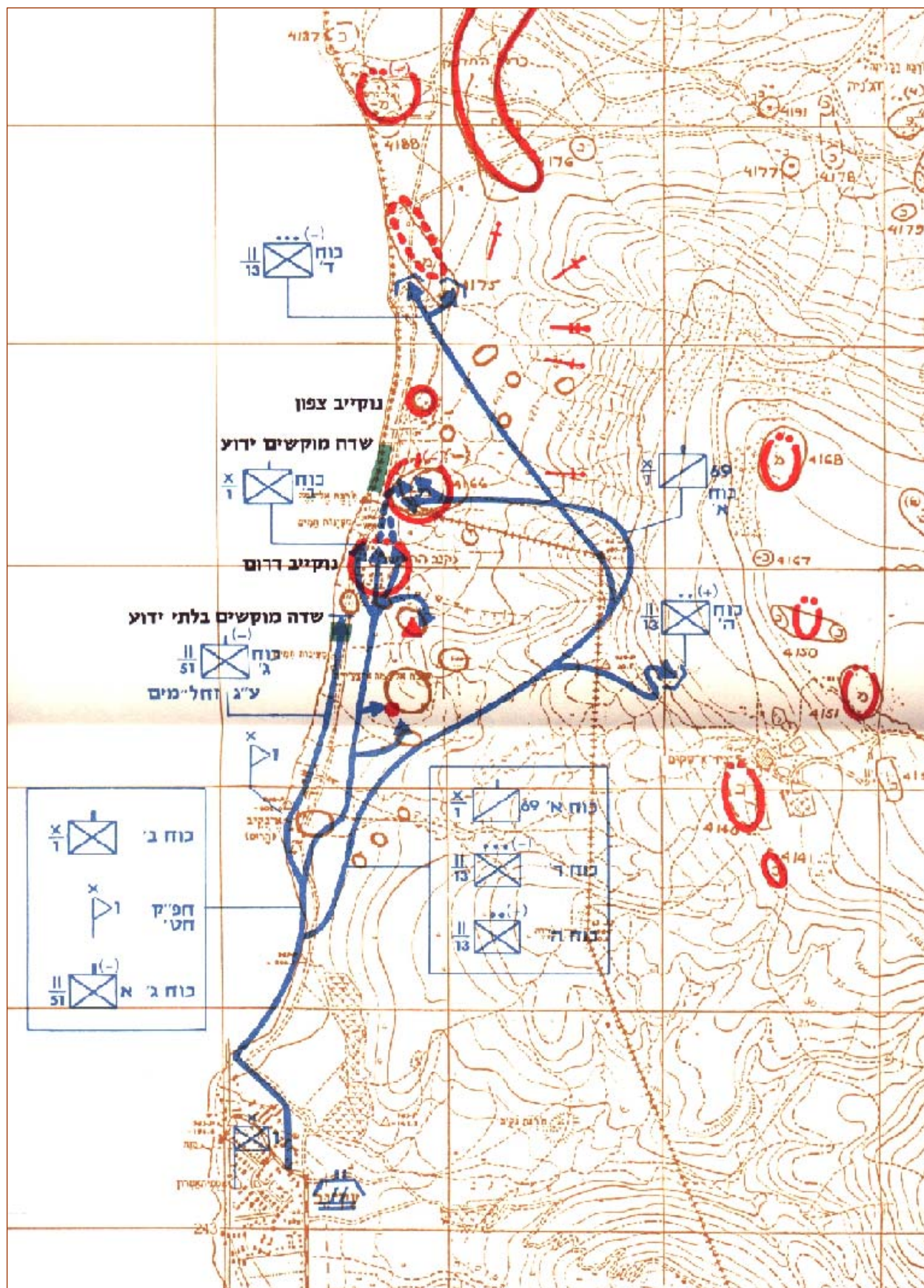
הרגיעה היחסית בגבול ישראל-סוריה הושגה בזכות ה"קו האדום" שהותווה בפעולת התגמול וחוסר יציבותו של המשטר הסורי בתקופה זו (נאזם אל-קודסי וממשלתו הוחזרו לשלטון בגלל חוסר אחדות בין סיעות קצינים יריבות בקביעת שלטון חלופי חדש, ובשל אי-שקט בערים. אך הממשלה שהוחזרה לכנה ניסתה ללא הואיל לעמוד תחת לחץ מפקדי הצבא המפולגים, ולכן הייתה מאוד לא יציבה והשרים בה התחלפו בתדירות).⁷⁸ נוסף על זאת יש לציין כגורם מרסן את האיפוק שהפגינה ישראל, ובמאמציה להבליג ולהימנע מלתת עילה בידי סוריה להחרפת המצב.

תמונה מס' 5 - התצ"א ששימשה לתכנון המבצע בחטיבה 1

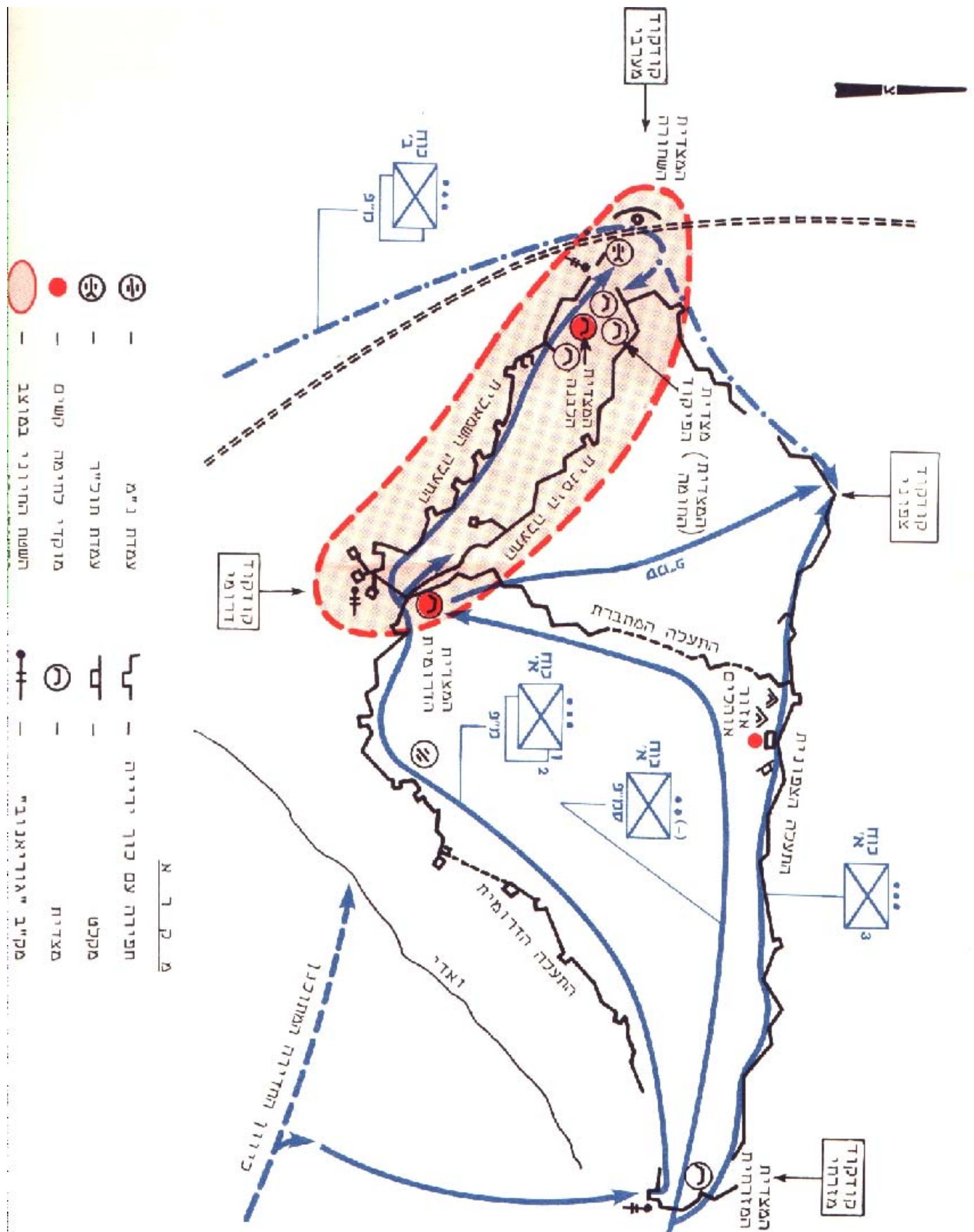
תמונה זו היא הגדלה מהתצ"א המקורית

איור מס' 8 - מרשם קרב "סנונית"

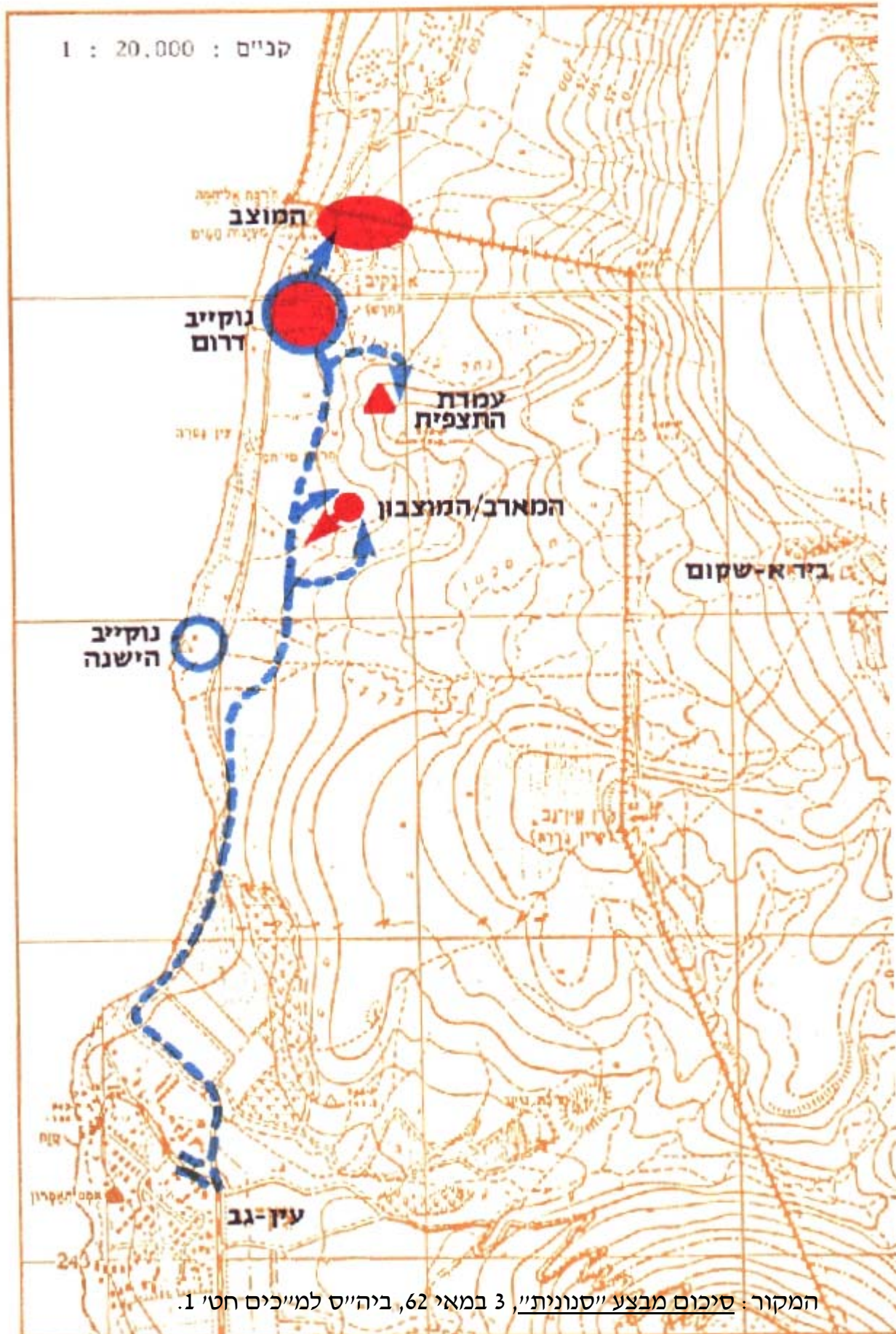

מרשם זה הוכן ע"ב מרשם הקרב שהכין קצין האג"מ החטיבתי. המרשם נמסר למפקדי הכוחות בשעה 15:30. במפה המקורית (מפת מוצבים) כלל לא סומנו שדות מוקשים.

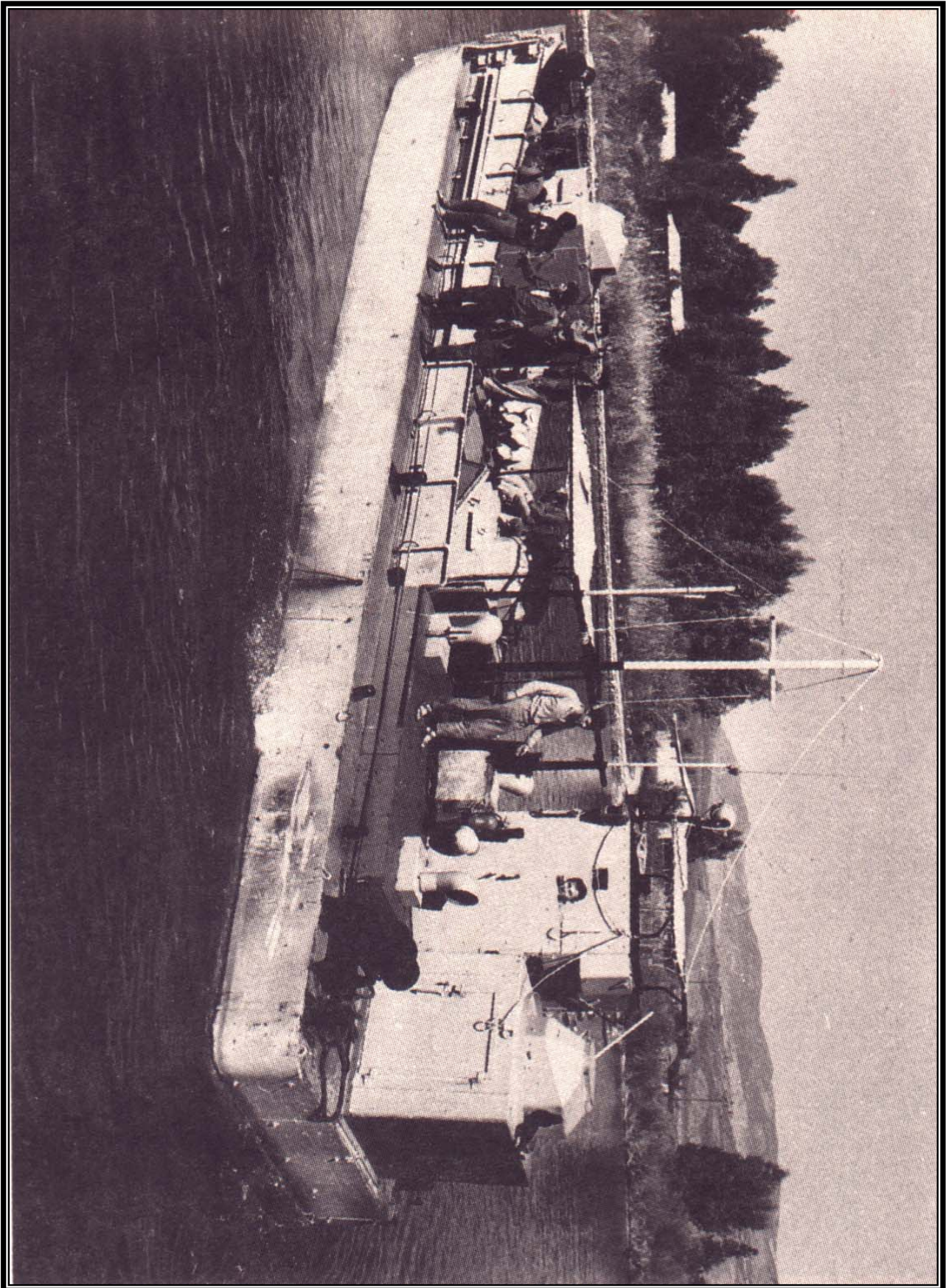
איור מס' 10 - מרשם סכמטי של הלחימה על מוצב נוקייב

איור מס' 11 - מרשם סכמטי של פעולת כוח ב'

תמונה מס' 6 - ספינת משמר (נמ"כ) בכנרת

- ¹ דברי רוח"מ ושר הביטחון, בדיון בכנסת ב-10 באפריל 1962. בן-גוריון, 1969, עמ' 689.
- ² מבצע "סנונית", 1989, עמ' 5.
- ³ נושאת מכונות, או נחתת מכונות.
- ⁴ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 6.
- ⁵ שגב, 1986, עמ' 110.
- ⁶ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 9.
- ⁷ דו"ח סיכום פיקודי של התקרית מה-15/4. מבצע "סנונית", 1989, עמ' 42.
- ⁸ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 8.
- ⁹ כהן, 1992, עמ' 36.
- ¹⁰ כך גם ועידת הפסגה הערבית הראשונה שהתכנסה בקהיר ב-16-13 בינואר 1964 ביוזמתו של נאצר ובה השתתפו 13 מדינות ערביות עסקה בתגובת הערבים להפעלת מוביל המים הישראלי. זיו וגלבר, 1998, עמ' 225.
- ¹¹ כהן, 1992, עמ' 35.
- ¹² מבצע "סנונית", 1989, עמ' 8.
- ¹³ מפלגת הבעת' המפורקת התאכזבה מן הייצוג הדל של מנהיגיה במשטר החדש. המעמד הגבוה חשש מפני המדיניות הסוציאליסטית שממשלת קע"ם עמדה להטיל על סוריה, ואילו חוגי השמאל היו מאוכזבים מן הקצב האיטי של הרפורמות הסוציאליסטיות. מעל לכל חשו קציני הצבא הסורי שקצינים מצריים תופשים את עמדות המפתח ומציבים את הסורים במשרות פחות חשובות. באוגוסט 1961 נעשה צעד נוסף לקראת מיזוג מלא, כאשר בוטלו הממשלות הנפרדות של שני החבלים, וכן ננקטו צעדים מרחיקי לכת לקראת הלאמה ורפורמות. שמעוני, 1991, עמ' 41.
- ¹⁴ תלונות מצריות וסוריות זעזעו את הליגה הערבית, וכאשר הסכימה הליגה לחידוש חברותה הנפרדת של סוריה, החרימה אותה מצרים למשך חצי שנה. שמעוני, 1991, עמ' 41.
- ¹⁵ שמעוני, 1991, עמ' 41.
- ¹⁶ תקופת חוסר היציבות הזו באה לקיצה שנה אח"כ, ב-8 במרץ 1963 ערכו קצינים הקשורים לבעת' הפיכה חדשה. רבים מביניהם היו עלווים ודרוזים, אבל כאיש החזק יצא לאחר כמה חודשי מאבק סיעתי הגנרל הסוני אמין אל-חאפז, שהוביל לקראת הרפובליקה הערבית המאוחדת – רע"ם ובה חברות מצרים, סוריה ועיראק (רע"ם קרסה תוך זמן קצר והכניסה את העולם הערבי שוב לסדרת עימותים פנימיים חריפים). זיו וגלבר, 1998, עמ' 223.
- ¹⁷ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 8.
- ¹⁸ הביצוע הלקוי של תוכנית הרפורמה האגרארית הכניס את המשק הסורי למשבר מאז 1958, שהלך והחריף, עד הלאמת התעשייה ושל תחומים כלכליים אחרים בקנה מידה נרחב בתחילת 1963. אגב, צעד זה, שנועד לפתור את המשבר, היה מכה נוספת וקטלנית על המשק הסורי הרעוע. קנובסקי, 1981, עמ' 77.
- ¹⁹ שגב, 1986, עמ' 110, וכן זיו וגלבר, 1998, עמ' 223.
- ²⁰ מערך זה היה בתוקף עד 1960, כאשר השפעת ברה"מ גברה אימץ צבא סוריה את מערכי ההגנה של הדוקטרינה הסובייטית. אולם בתקופת המבצע, במרץ 1962, רק החלו לראות בשטח את ניצני ההשפעה הסובייטית, שבאו לידי ביטוי במיקוש ומיכשול, כולל בתוך האזור המפורז. מבצע "סנונית", 1989, עמ' 14.
- ²¹ כהן, 1992, עמ' 35.
- ²² כהן, 1992, עמ' 35.
- ²³ שיינמן, 1987, עמ' 20.
- ²⁴ מוטע גור, היה אחד הגיבורים שצמחו לצנחנים בפעולות התגמול, החל מהיותו מ"פ מפורסם בנח"ל, דרך התנדבותו לצנחנים של אריק שרון לפקד על פלוגה ד', איתה עבר את רוב תקופת התגמול וזכה לצל"ש הרמטכ"ל בפשיטה המוצלחת על חאן-יונס ("אלקיים"), דרך הפיקוד על גדוד הנח"ל המוצנח בקרב המתלה בקדש והצניחה בא-טור במרוץ לשארם א-שייח.
- ²⁵ בטלהיים, 1982, עמ' 59.
- ²⁶ דו"ח כשירות שנערך ב-8 במרץ '62 ע"י המח"ט. מבצע "סנונית", 1989, עמ' 37.
- ²⁷ היום גדוד ה"מנחם" (MLRS) הסדיר של צה"ל, ושייך לאגד הארטילרי "גולן".
- ²⁸ "אריות הגולן" וה"נמר המעופף" – כינויים של גדוד המ"כים והסיירת החטיבתית. בטלהיים, 1982, עמ' 61.
- ²⁹ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 39.
- ³⁰ בתחילת נוהל הקרב היו היעד עיקרי, אך הדגש הועבר במטכ"ל למוצבים עצמם.
- ³¹ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 48.
- ³² נפל בעת מרדף אחרי מחבלים בוואדי קלט בבקעת הירדן ב-20 לדצמבר 1968 בהיותו מג"ד חרוב.
- ³³ שיינמן, 1987, עמ' 49.
- ³⁴ אם לא מביאים בחשבון את "ארבעת הגרוטאות" שהיו זרוקות כאבן שאין לה הופכין במפקדת החטיבה.
- ³⁵ לימים תא"ל. מפקד אוגדה 36 ומפקד פו"מ.
- ³⁶ גם הוא סיים את שירותו בדרגת תא"ל. היה דו"צ ונספת צה"ל בלונדון.
- ³⁷ אבנרי, ללא תאריך, עמ' 268.
- ³⁸ גור, 1966, עמ' 21.
- ³⁹ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 81.
- ⁴⁰ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 82.
- ⁴¹ גור, 1966, עמ' 22.
- ⁴² מבצע "סנונית", 1989, עמ' 84.
- ⁴³ שיינמן, 1987, עמ' 49.

- ⁴⁴ בצה"ל תבע האלוף משה בר-כוכבא (בריק) את המוטו – "תקוף, וניצחת בקרב ההגנה", כמשפט קליט וברור שמאחוריו ניצב הגיון שלם וכולל של הכרעה בקרב הגנה אד-ורק ע"י התקפות נגד על התוקף ונטילת היוזמה מידי.
- ⁴⁵ גור, 1966, עמ' 23.
- ⁴⁶ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 84.
- ⁴⁷ וזאת למרות לקחי קלקיליה, מבצע בו השתתף מוטה גור כמג"ד, וששם הסתבד הקרב בעת חילוץ זחל"ם פגוע תחת אש – ניסיון שבמהלכו נפלו רס"ן משה ברוייר והחבלן ירמי בורדנוב. אבנרי, ללא תאריך, עמ' 248-249.
- ⁴⁸ לאחר שגם סיור עם בוקר שהגיע עד נוקיב ההרסה לא מצא דבר, ולאחר שהסורים השיבו, בתגובה לפניית ישראל דרך האו"ם, כי רב"ט יעקב דביר אינו בידם, התבקש אלי כהן לבדוק האם דביר עצור בבתי הכלא בדמשק. במברק מס' 96 מה-21/10/1962 השיב אלי כהן כי "מקורביו אינם יודעים דבר על מקום הימצאו". שגב, 1986, עמ' 130.
- שנים אחר-כך מג"ד 51 יצביע על חוסר האורגניות של הכוח תחת פיקודו כנקודת כשל מהותית: "הבעיה הייתה שהפלוגה לא הייתה אינטגרטיבית, כי לקחנו מצטיינים מכל מיני יחידות. אני חושב שזו הייתה טעות גדולה. 'בנבחרת של מצטיינים' הלוחמים לא מכירים זה את זה. ייתכן שאם הם היו מכירים אותו, היו מגלים שהוא חסר ומוצאים אותו או את גופתו. בסיירת, בה המחויבות החברתית בין הלוחמים וההיכרות האישית היו חזקים, יכלת לשמוע בקשר תו"כ הקרב שהרס"פ דוד חזן נעדר. הם עלו על זה מייד". שיינמן, 1987, עמ' 49.
- בקיץ 2001 ביצעה יחידת אית"ן (איתור נעדרים) מבצע גדול נוסף לאיתור גופתו של דביר, אולם המאמצים לא צלחו עד כה. אנדרטה לזכרו הוצבה על חלקו המערבי של מוצב נוקיב, בין חוף הכנרת לבין הכביש המזרחי הסובב את הכנרת, החוצה היום את המקום בו היה המוצב.
- ⁴⁹ כלי הנשק היו חדשים לצה"ל והחלו להיקלט בצבא הסורי כשנתיים-שלוש לפני הפעולה. לראשונה צה"ל נתקל בהם במבצע "חרגול". בפשיטה על נוקיב כבר הספיקו חיילי הצבא הסורי לשלוט היטב בהפעלתם. השלל שנלקח כלל: תול"ר (אחד משנים, השני פוצץ בעמדה), מרנ"ט 2-R.P.G., 3 מקלעים בינוניים מסוג "גוריאנוב", ושלושה מקלעים קלים מסוג R.P.D., 14 רובי סער קלאציניקוב, 2 תמ"ק ציבים "סמוביל" 9 מ"מ וזוג מסכות גז. מבצע "סנונית", 1989, עמ' 115.
- ⁵⁰ מאוחר יותר, בעת תקופת ההתשה תפוח צה"ל "אלונקת מעוז", שהינה יריעת ברזנט ללא מוטות האלומיניום, דבר המקנה לה גמישות ויכולת לפנות פצועים במרחבים צרים.
- ⁵¹ הצוות של סרן ישעיהו תדמור, לימים מפקד הגדנ"ע ומנהל ביה"ס הראלי בחיפה, עמד בתחקיר שביצע ב-21 במרץ '62 על היבטים של מנהיגות בקרב, רוח לחימה, תגובות נפשיות של הלוחמים, ובכללם פחד ומידת הלכידות של היחידות. את הנסיגה תיארו הלוחמים כ"סיוט". מבצע "סנונית", 1989, עמ' 85 ו-112.
- ⁵² מבצע "סנונית", 1989, עמ' 92-93.
- ⁵³ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 108.
- ⁵⁴ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 105.
- ⁵⁵ כהן, 1992, עמ' 39.
- ⁵⁶ רביעיית מסטרים, רביעיית אורגנים וזוג סמב"דים. כהן, 1992, עמ' 39.
- ⁵⁷ לבד מהתקפות, הופעל חיל-האוויר מסוקים לפינוי תשעה פצועים לבתי החולים רמב"ם ותל-השומר בעורף. מבצע "סנונית", 1989, עמ' 106.
- ⁵⁸ כהן, 1992, עמ' 39.
- ⁵⁹ כהן, 1992, עמ' 41.
- ⁶⁰ קשה לעמוד על המספר המדויק של נפגעים, אולם לוחמי גולני ספרו לביל הפשיטה כ-35 הרוגים במוצב. הסורים, שטענו כי ישראל איבדה לוחמים רבים, מתוכם 37 שהופקרו בשטח, הציגו גופות במספר זה לראווה בעיני העיתונאים כעדות לניצחונם – אך ללא ספק היו אלו גופות החיילים הסורים שנפלו בקרב. מספר ההרוגים הסורי הינו הערכה בלבד. במקורות שונים אומדן ההרוגים הינו 35 או 37 או 40.
- ⁶¹ אבנרי, ללא תאריך, עמ' 270.
- ⁶² "מבצע סנונית", 1989, עמ' 120.
- ⁶³ מבצע "סנונית", 1989, עמ' 121.
- ⁶⁴ ראה נספח תמונות.
- ⁶⁵ מרשל, 1956, עמ' 11.
- ⁶⁶ מרשל, 1956, עמ' 116.
- ⁶⁷ בטלהיים, 1982, עמ' 62.
- ⁶⁸ בטלהיים, 1982, עמ' 62.
- ⁶⁹ "מבצע סנונית", 1989, עמ' 131.
- ⁷⁰ כפיר, א. וארז, י. (ער'), 1982, עמ' 102.
- ⁷¹ "מבצע סנונית", 1989, עמ' 116.
- ⁷² אבנרי, ללא תאריך, עמ' 251.
- ⁷³ ויצמן וגולשטיין, 1975, עמ' 254.
- ⁷⁴ זיו וגלור, 1998, עמ' 225.
- ⁷⁵ אביר, 1967, עמ' 13.
- ⁷⁶ שמעוני, 1991, עמ' 42.
- ⁷⁷ עד להקמת רע"מ (רפובליקה ערבית מאוחדת) באפריל 1963, שכללה מלבד סוריה ועיראק גם את האחות הבכירה – מצרים. הפדרציה החזיקה מעמד חודשיים ימים. זיו וגלור, 1998, עמ' 223.
- ⁷⁸ שמעוני, 1991, עמ' 41.